

SVETI IVAN KRSTITELJ U HRVATSKOJ TRADICIJSKOJ BAŠTINI

MARKO DRAGIĆ

HELENA DRAGIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Poljička cesta 35, HR – 21000 Split
mdragic@ffst.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Matice hrvatske bb, BiH – 88000 Mostar
helenadrag@gmail.com

UDK: 398.33(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. 5. 2019.
Prihvaćen za tisak: 10. 12. 2019.

Sv. Ivan Krstitelj, prethodnik i krstitelj Isusov, iznimno se štuje u kršćanstvu. Ivan Krstitelj rodio se pola godine prije Isusa. U smislu folklornih običaja u Hrvata najbogatiji su Badnjak, blagdan sv. Jurja (23. travnja) i blagdan sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja). U hrvatskoj tradicijskoj baštini, kao i u tradicijskoj baštini drugih naroda u Europi i svijetu, uz blagdan sv. Ivana Krstitelja vezuju se razni običaji, ophodi, divinacije, vjerovanja, hodočašća, procesije, svete mise, pučka veselja, sajmovi, ivanjske pjesme, molitve. U Hrvata i uopće u Europi običaj je paljenja ivanjskih vatri u sumrak uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja. Stari je običaj da se mladić i djevojka uzmu za ruke i preskaču vatru ivanjskoga krijesa, a vatru mladež preskače i pojedinačno. Taj običaj ima lustrativnu i apotropejsku funkciju. Pored krjesova, u hrvatskoj tradicijskoj baštini u ivanjske vatre spadaju i bakljari, mašalanje, lilanje. Prastaro je vjerovanje da vještice, more i druga demonska bića neće moći djelovati dokle god se vidi ivanjskih vatra i dokle god im se dim proširi. Blagdan sv. Ivana Krstitelja prije izlaska sunca prate i ophodi krijesovalja (krisnica, ladarica), hodanje po pepelu od ivanjskoga krijesa, umivanje i kupanje na vrelima, u rijekama i moru. Nekoć su se kuće, dvorišta, ulazna vrata (kapije) kitili za blagdan sv. Ivana Krstitelja, a žene i djevojke u zoru iznosile su odjeću i tkanine da ih ivanjske zrake obasjaju i zaštite od moljaca. Uz blagdan sv. Ivana Krstitelja vezuju se ljubavne divinacije kao

KEYWORDS:
običaji, ophodi, divinacije, pjesme, molitve.

i divinacije o tome tko će od ukućana prvi umrijeti. U čast sv. Ivanu vjernici poste, zavjetuju se i na blagdan mnogi bosonogi hodočaste svetištima posvećenima sv. Ivanu te na koljenima obilaze oko svetišta ili oko kipa sv. Ivana Krstitelja moleći za izlječenje svojih tjelesnih i duševnih boli. Nakon procesije i svete mise tradicionalno se organiziraju pučka veselja. Narod sv. Ivanu Krstitelju pjeva usmene lirske pjesme i upućuje molitve.

Tko bi htio potpuno upoznati, bez ostataka, čitavo etnografsko blago Hrvata, tj. sav život i kulturne tvorbe, trebao bi gledati, slušati, razglabati i pronicati gotovo bez kraja i konca na selu svaku pojedinost, svaku pojavu, i najsitniju i najkrupniju – od oračeva uzvika volovima do najosjećajnijih stihova narodne poezije i epskih pjesama s tisućama stihova ... od uobičajenih svakodnevnih seljačkih pozdrava do isprepletenog dugotrajnog svadbenog običaja...

Milovan Gavazzi

1. UVOD

Istočna i zapadna Crkva jedine slave rođendane i kraj ovozemaljskoga života Bogorodice i Ivana Krstitelja. Sv. Ivan Krstitelj, prethodnik i krstitelj Isusov, iznimno se štuje u kršćanstvu. Ivan Krstitelj rodio se pola godine prije Isusa. Kao dječak otišao je u pustinju činiti pokoru. U javnosti se pojavio 29. godine pred Izraelom. Propovijedao je tražeći unutarnji preporod, pokajanje i pokoru. Svoje učenike u znak duševnoga preporoda krštavao je u Jordanu. Pretkazao je Kristov dolazak i prepoznao ga u osobi Isusa kada je Isus došao u Jordan Ivanu da ga krsti. Kralja Heroda Antipu prekorio je zato što je uzeo Herodijadu, ženu svoga brata Filipa, za svoju ženu. Kralj ga je utamničio 29. godine. Na proslavi kraljeva rođendana na nagovor Herodijade njezina kći Saloma tražila je glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Herod joj je ispunio želju, a spomen na smaknuće Ivana Krstitelja slavi se 29. kolovoza. Taj dan je u Katoličkoj Crkvi blagdan Glavosijek sv. Ivana Krstitelja.

U hrvatskoj tradiciji blagdan sv. Ivana Krstitelja naziva se: *Ivan Litnji*, *Ivan Kupavac* (srednja Dalmacija), *Ivanje žetvene* (Tisno na Murteru), *Ivanje* (požeški kraj, primoštenski kraj, Istra, Zagorje), *Sv. Ivan Svičnak*, *Sv. Ivan Cvitnjak* (Poljica), *Sv.*

Ivan Svitnjak (Gornje Selo na Šolti, Sinjska krajina), *Sv. Ivon Svičnjok* (Pučišća na Braču), *Sv. Ivan Svičnjak* (Sitno), *Ivandan* (Rama, jugoistočna Hercegovina), *Ivanjdan* (Goranci kod Mostara, zapadna Hercegovina), *Ivandan* i/ili *Ivanica* (Popovo u istočnoj Hercegovini). U hrvatskoj tradicijskoj baštini blagdan sv. Ivana narod naziva i *Litnjim Božićem*.

U folklornome su smislu u Hrvata najbogatiji Badnjak, blagdan sv. Jurja i blagdan sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja). Drevnoga su postanja ivanjske vatre koje se pale u sumrak uoči blagdana – krjesovi, baklje, mašale i lile. Prema hrvatskoj tradiciji *ladarice* hodaju svijetom od Jurjeva do Ivanja. Na Ivandan, krijesovalje (ladarice, ivančice, krisnice) ovjenčane vijencima od cvijeća išle su po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu i iskazujući im najbolje želje. U zoru, prije izlaska sunca, hoda se po pepelu od svitnjaka te umiva i kupa na vrelima, rijekama, moru. Uz Ivandan vezuju se divinacije. U mnogim mjestima na Ivanje jutro iznose se posteljina i tkanine, kuće, dvorišta i kapije su okićeni. Vjernici se zavjetuju i poste u čast sv. Ivanu Krstitelju. Na sam blagdan vjernici hodočaste svetištima Ivana Krstitelja, slave se svete mise, budu procesije te se organiziraju pučka veselja. Sveti Ivan Krstitelj opjevan je u usmenim lirskim pjesmama. Vjernici svoje molitve upućuju sv. Ivanu Krstitelju.

2. ŽIVOT

Ivan Krstitelj rodio se u En Keremu kod Jeruzalema 1. god. Sin je starozavjetnoga svećenika Zaharija i Elizabete, rođakinje Bogorodičine. Roditelji su ga dobili u poodmakloj dobi. Starcu Zahariju rođenje sina navijestio je arkanđeo Gabriel i rekao da će mu se zvati Ivan (Bog je milostiv)¹. Zaharije je zbog svoje i Elizabetine poodmakle dobi sumnjao i zanijemio. Pri susretu trudnih Bogorodice i Elizabete zaigralo je u Elizabetinoj utrobi dijete pred Kristom kojega je pod srcem nosila Bogorodica. Ivan se rodio pola godine prije Isusa.² U Lukinu evanđelju piše:

(57) Elizabeti se međutim navršilo vrijeme da rodi. I porodi sina. (58) Kad su njezini susjedi i rođaci čuli da joj Gospodin obilno iskaza dobrotu, radovahu se s njome. (59) Osmoga se dana okupe da obrežu dječaka. Htjedoše ga prozvati

¹ Vidi: Šimundić MMVI: 151.

² Rođendan Ivana Krstitelja slavi se 24., a ne 25. lipnja jer se po rimskome računanju Božić slavi 25. prosinca VIII. Kal. Lanuarii, a Ivanovo rođenje također je VIII. Kal. Lulii, dakle 24. lipnja jer lipanj ima 30 dana. Vidi: <https://www.vjeraidjela.com/sveti-ivan-krstitelj/> (pristup 16. ožujka 2019.).

imenom njegova oca – Zaharija, (60) no mati se njegova usprotivi: “Nipošto, nego zvat će se Ivan!” (61) Rekoše joj na to: “Ta nikoga nema od tvoje rodbine koji bi se tako zvao.” (62) Tada znakovima upitaju oca kojim ga imenom želi prozvati. (63) On zaiska pločicu i napisa “Ivan mu je ime!” Svi se začude, (64) a njemu se umah otvoriše usta i jezik te progovori blagoslivljajući Boga. (65) Strah obuze sve njihove susjede, a po svem su se Gorju judejskom razglašavali svi ti događaji. (66) I koji su god čuli, razmišljahu o tome pitajući se: “Što li će biti od ovoga djeteta?” Uistinu, ruka Gospodnja bijaše s njime. (67) A Zaharija, otac njegov, napuni se Duha Svetoga i stade prorokovati.

Kao dječak Ivan se povukao u pustinju živeći asketskim životom, hranio se skakavcima i divljim medom, oblačio je kostrijet od devine dlake.

Prvi put javno je govorio pred Izraelom 29. godine. Skupljao je učenike, propovijedao na Mrtvom moru, u Jordanu, kod Beth Šeana i tražio unutarnji preporod, pokajanje i pokoru te ih je u znak duševnoga preporoda krštavao u Jordanu. Posljednji je prorok. U Matejevu, Markovu, Lukinu i Ivanovu evanđelju opisuju se propovijedanja Ivana Krstitelja.³

Pretkazao je Kristov dolazak i prepoznao ga u osobi Isusa kada je Isus došao u Jordan Ivanu da ga krsti:

³ (3) Petnaeste godine vladanja cara Tiberija, dok je upravitelj Judeje bio Poncije Pilat, tetararh Galileje Herod, a njegov brat Filip tetararh Itureje i zemlje trahonitidske, i Lizanije tetararh Abilene, (2) za velikog svećenika Ane i Kajfe, dođe riječ Božja Ivanu, sinu Zaharijinu, u pustinji. (3) On obide svu okolicu jordansku propovijedajući obraćeničko krštenje na otpuštenje grijeha (4) kao što je pisano u Knjizi besjeda Izaije proroka: Glas viče u pustinji: Pripravite put Gospodinu, poravnite mu staze! (5) Svaka dolina neka se ispuni, svaka gora i brežuljak neka se slegne! Što je krivudavo, neka se izravna, a hrpavi putovi neka se izgledaju! (6) I svako će tijelo vidjeti spasenje Božje. (7) Govoraše dakle mnoštvu koje je dolazilo da se krsti: “Leglo gujinje! Tko vas samo upozori da bježite od skore srdžbe? (8) Donosite dakle plodove dostojne obraćenja. I nemojte početi u sebi govoriti: ‘Imamo oca Abrahama!’ Jer, kažem vam: Bog iz ovog kamenja može podići djecu Abrahamovu. (9) Već je sjekira položena na korijen stablima: svako dakle stablo koje ne donosi dobra roda siječe se i u oganj baca.” (10) Pitalo ga mnoštvo: “Što nam je dakle činiti?” (11) On im odgovaraše: “Tko ima dvije haljine, neka podijeli s onim koji nema. U koga ima hrane, neka učini isto tako.” (12) Dođoše krstiti se i carinici pa ga pitahu: “Učitelju, što nam je činiti?” (13) Reče im: “Ne utjerujte više nego što vam je određeno.” (14) Pitahu ga i vojnici: “A nama, što je nama činiti?” I reče im: “Nikome ne činite nasilja, nikoga krivo ne prijavljujte i budite zadovoljni svojom plaćom.” (15) Narod bijaše u iščekivanju i svi se u srcu pitahu o Ivanu nije li on možda Krist. (16) Zato im Ivan svima reče: “Ja vas, istina, vodom krstim. Ali dolazi jači od mene. Ja nisam dostojan odrješiti mu remenje na obući. On će vas krstiti Duhom Svetim i ognjem. (17) U ruci mu vijača da pročisti gumno svoje i sabere žito u žitnicu svoju, a pljevu će spaliti ognjem neugasivim.” (18) I mnogim je drugim pobudama Ivan narodu navješćivao evanđelje. (19) A Heroda je tetaraha Ivan prekorio zbog Herodijade, žene njegova brata i zbog svih njegovih zlodjela. (20) Svemu tome nadoda Herod još i ovo: zatvori Ivana u tamnicu. (Mt 3, 1–12; Mk 1, 1–8; Iv 1, 19–28)

(21) Kad se krstio sav narod, krstio se i Isus. I dok se molio, rastvori se nebo, (22) siđe na nj Duh Sveti u tjelesnom obličju, poput goluba, a glas se s neba zari: “Ti si Sin moj, Ljubljeni! U tebi mi sva milina!” (Mt 3, 13–17; Mk 1, 9–11)

Budući da je krug njegovih pristaša postajao sve veći, Herod Antipa, tetrah Galileje i Pereja, uplašio se narodnoga ustanka pa je Ivana dao uhititi. Osim toga, bio je ljut zato što ga je Ivan javno prekorio zbog preljubničke veze s Herodijadom, ženom njegova polubrata Filipa.

Na proslavi Herodova rođendana plesala je Herodijadina kći iz prvoga braka. Zadržavši je Heroda i on joj je obećao ispuniti želju. Nakon plesa Herodijadina kći⁴ pitala je majku za savjet što će zatražiti od Heroda, a ona joj je rekla da traži glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Ona je to i zatražila od Heroda koji joj je ispunio želju:

(6) Na Herodov rođendan zaplesa kći Herodijadina pred svima i svidje se Herodu. (7) Zato se zakle dati joj što god zaište. (8) A ona nagovorena od matere: “Daj mi, reče, ovdje na pladnju glavu Ivana Krstitelja.” (9) Ražalosti se kralj, ali zbog zakletve i sustolnika zapovjedi da se dade. (10) Posla odrubiti glavu Ivanu u tamnici. (11) I doniješe glavu njegovu na pladnju, dadoše djevojci, a ona je odnijela materi. (12) A učenici njegovi dođu, uzmu njegovo tijelo i pokopaju ga pa odu i jave Isusu. (Mt 14, 1–12) (usp. Mk 6, 14–29; Lk 9, 7–9)

Prema Markovu, Matejevu i Lukinu evanđelju, navodi se da je Herod Ivana Krstitelja utamničio petnaeste godine vladavine cara Tiberija koji je na prijestolje stupio 14. godine i vladao do 37. godine. Prema tome, nedvojbeno je da je Ivan Krstitelj utamničen 29. godine i vrlo vjerojatno podnio mučeničku smrt te godine 29. kolovoza. Toga dana Katolička Crkva slavi blagdan Glavosijek sv. Ivana Krstitelja.⁵ Ivanovi prijatelji njegovo tijelo pokopali su u Samariji, tadašnjemu glavnom gradu sjevernoga carstva Izraela.

⁴ U evanđeljima se ne spominje ime Herodijadine kćeri. Židovski povjesničar Josip Flavije navodi da se zvala Saloma. Na rođendanskoj proslavi Heroda Antipe Saloma je plesala ples sedam velova odbacujući jedan po jedan. Na koncu joj je Herod obećao dati što god poželi. Po savjetu svoje majke Herodijade tražila je glavu sv. Ivana Krstitelja na pladnju. Prema evanđeljima, kralj Herod se ražalostio, ali je zbog zakletve naredio da joj donesu glavu sv. Ivana Krstitelja na pladnju. Herodijada je to zahtijevala jer je sv. Ivan upozorio Heroda da se ne ženi ženom svoga polubrata Filipa. Heinrich Heine u spjevju *San ljetne noći* objavljenom 1842. godine piše da je Herodijada bila zaljubljena u sv. Ivana, ali ju je on odbio. Oscar Wilde u svojoj drami *Saloma* 1891. godine piše da je Saloma bila zaljubljena u sv. Ivana, ali ju je on odbio te mu se ona osvetila.

⁵ Na taj blagdan Kulin ban potpisao je Povelju 1189. godine. O tome više: H. Dragić 2017: 146–156.

U istočnoj i zapadnoj Crkvi jedino se slave rođendani i prelazak u kraljevstvo nebesko Bogorodice i Ivana Krstitelja.

Štovanje Ivana Krstitelja započelo je već u 4. stoljeću. U Carigradu su prije 394. godine tvrdili da posjeduju glavu sv. Ivana Krstitelja. Nad grobom Ivana Krstitelja u 4. stoljeću sagrađen je samostan, a polovicom 12. stoljeća križari su samostan nadomjestili bazilikom. Uz crkvu Isusova groba u Jeruzalemu ta je bazilika najljepša i najraskošnija. Muslimani su baziliku pretvorili u mošeju⁶ jer su štovali Ivana Krstitelja kao proroka (Nabi Jahija, prorok Ivan).

Sv. Ivan Krstitelj zaštitnik je maltežana i karmelićana, Malte, Burgundije i Provanse, Firence, Amiens, izvora vode, seljaka, pastira, vinogradara, arhitekata, zidara, klesara, tesara, restauratora, kovača, kožara, krznara, ličilaca, sedlara, dimnjačara, bačvara, gostioničara, pjevača, plesača, glazbenika, domaćih životinja; pomoćnik je pri glavobolji, osjećaju vrtoglavice, vrućice, epilepsije, dječjih bolesti, straha, nevremena.⁷ U hrvatskoj tradiciji sv. Ivan zaštitnik je od demona i duševnih bolesti.

Relikvije sv. Ivana Krstitelja čuvaju se u crkvi sv. Silvestra u Rimu i Amiensu u Francuskoj. Desna ruka Ivana Krstitelja čuva se u manastiru u Ostrogu u Crnoj Gori. Na ruci su tri prsta. Jedan prst darovan je Ruskoj pravoslavnoj Crkvi. U manastiru u Ostrogu čuva se djelić križa na kojemu je Krist razapet.⁸

U ikonografiji sv. Ivan Krstitelj prikazuje se u krznoj odjeći s janjetom (Isusa je nagovijestio kao Jaganjca Božjega) sa štapom ili štapom s križem. Prikazuje se i Saloma s Ivanovom glavom na pladnju.

3. IVANJSKE VATRE

Vatra je magijski izvor moći. Pripisuju joj se i karakteristike demona te se vjeruje da onaj koji preskoči vatru pobjeđuje demone. Stoga preskakanje vatre ima lustrativnu i apotropijsku funkciju. Bolesti su u narodnoj percepciji demonska bića. Vatra i plamen u kršćanstvu simboliziraju mučeništvo i vjerski žar. Vatra simbolizira i pobjedu svjetla nad tamom.

U hrvatskoj kulturnoj baštini ivanjske vatre čine: *krjesovi*, *baklje*, *lile*, *mašale*. Te vatre pale se noć uoči Svetoga Ivana Krstitelja.

⁶ Mošeja – uobičajen naziv za muslimansku bogomolju.

⁷ Usp. Badurina 1990: 281–282; Škrobonja 2004: 92–94; Gorys 2003: 180–182.

⁸ Pripovijedali su mi u manastiru u Ostrogu 2009. godine. Vlastita rukopisna zbirka. (U daljnjem tekstu VI. rkp. zb.)

3.1. KRJESOVI

Apelativ krijēs praslavenskoga je podrijetla **krěsъ* ‘suncostaj’, starocrkvenoslaven-ski *krěsъ* ‘suncostaj, solisticij’ (Gluhak 1993: 349).

Temeljno je obilježje Ivandana u Hrvata nekoć bilo paljenje ivanjskih krjesova. Paljenje krjesova (kresova, krisova) vezuje se uz pretkršćanske kultne običaje (Belaj 1998: 214). U sumrak uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja krjesovi se pale pored domova, na raskrižjima, na uzvisinama uz naselja.

Luka Ilić Oriovčanin (1846: 154) u prvoj polovici 19. stoljeća piše da je običaj paljenja ivanjskih krjesova bio prisutan kod Rusa, Poljaka⁹, Čeha, Slovaka i dr. Običaj je paljenja krjesova općeslavenski, pa i općeeuropski jer se nalazi kod Slavena, Germana, Romana, Kelta itd. U prvoj polovici 20. stoljeća ivanjski krjesovi palili su se diljem Europe (Gavazzi 1991: 93). Neki etnolozi paljenje ivanjskih krjesova interpretiraju kao ostatak Sunčeva kulta (Čapo Žmegač 1997: 16–17).

Ivanjske krjesove puk zove: *kres*, *kris*, *krijes*, po Dalmaciji *koleda*, *svitnjak*, *cvitnjak*, na Braču¹⁰ *prosvit*, *svitnjak*, *oganj*, *vatra*, na Visu *ogonj*, u dubrovačkom kraju *oganj*, u Bosni *cvitnjak* (*cvijetnjak*), u Kreševu i Kiseljaku *janjgija*, u Rami i zapadnoj Hercegovini *svitnjak*, u južnoj i istočnoj Hercegovini *kres*.

U prvoj polovici 19. stoljeća uoči Ivanja mladići su sjekli smrču za krijes, a djevojke su brale šumsko cvijeće i pravile od njega vijence kojima su se kitile i nakićene bile uz krijes, ali i sutradan idući na svečanost. U vijencima najznamenitija je bila paprat jer se vjerovalo da onoga koji u vijencu oko glave ima paprat neće boljeti glava. Stoga se kitilo i uvečer prije blagdana svetoga Ivana, ali i na sam blagdan (Ilić Oriovčanin

⁹ U poljskoj kulturnoj baštini *Noc Kupały*, koja se danas najčešće zove *Wianki*, blagdan je povezan s ljetnim solsticijem i slavi se 23. lipnja na dan uoči Svetog Jana koji se naziva *Noc Świątojańska*. Blagdan je vatre, vode, Sunca, Mjeseca, plodnosti, radosti i ljubavi. *Kupała* je najvjerojatnije bio slavenski bog plodnosti (Kempiński 2001: 245). Obredi koji su se održavali te noći imali su za cilj čuvati zdravlje i plodnost. Tijekom noći gorjela je vatra u kojoj su se palile biljke, održavale su se različite igre i plesovi (Ogrodowska 2001: 168). U poljskoj tradiciji noć *Wianki* bila je također noć sparivanja. Nekada su roditelji odlučivali o brakovima. Za djevojke koje nisu bile udane i koje su htjele izbjeći običaj da im otac izabere muža, ta noć bila je velika prilika. Djevojke su plele vijence, a momci su ih lovili i nakon toga imali su pravo da se vjenčaju s njima. Te noći mogli su se udaljavati od ostalih i zajedno sami šetati šumom, osim toga tražili su cvijet paprati. Ujutro su se vraćali i dolazili blizu vatre, držeći se za ruke skakali iznad vatre, što je bio simbol sklopljenog braka (M. Goetz, *Noc Kupały a Noc Świątojańska to nie to samo*. <http://www.obliczakultury.pl/publicystyka/obyczaje-swiata/2441-noc-kupały-noc-swietojańska>, pristup 17. ožujka 2019.). Osim skakanja iznad vatre i traženja cvijeta paprati, održavala su se različita proricanja, vrlo često povezana s ljubavlju i saznanjem o budućnosti, poput proricanja iz šumskoga cvijeća, vode u bunarima, kamilice, jorgovana i sl. Vjerovalo se da će oni koji aktivno sudjeluju u obredima *Noci Kupały* tijekom cijele godine živjeti u sreći i blagostanju.

¹⁰ Vidi Đaković 2005: 60.

1846: 162). Vjerovalo se da je paprat čudnovata biljka koja od pola dvanaest do pola jedan uvečer prije blagdana Ivana Krstitelja cvate, dozori i dadne sjeme koje otpadne. Tomu sjemenu narod je pridavao magičnu moć vjerujući da će onaj koji ima barem jedno zrno sjemena paprati znati što se po svijetu radi kao i da će razumjeti pjevanje ptica i urlikanje životinja. Međutim, da bi se imalo zrnice paprati, trebalo je ići u navedeno vrijeme gdje paprat raste s blagoslovljenom bijelom zemljom oko sebe te šestarom okružiti paprat i zapaliti marijansku svijeću (svijeću koja je blagoslovljena na Svijećnicu). Međutim, oko šestara počnu urlikati zli dusi tako da bi se onaj koji traži zrno uplašio i trud bi mu bio uzaludan (Ilić Oriovčanin 1846: 167–168).

Paprat raste po sjenovitim šumskim udolinama skrivajući tako svoju profinjenost i ljepotu koju jedino može zapaziti onaj koji je iskreno traži. Stoga u kršćanstvu paprat simbolizira poniznost, poštenje i iskrenost (Badurina 1990: 448).

Kada bi se krijes zapalio, djevojke i mladići oko krijesa igrali su kolo. Kada bi se plamen krijesa smanjio, djevojka i momak uhvatili bi se za ruke i u parovima stali bi u red. Tada su parovi jedan za drugim desetak puta preskakali vatru krijesa. Ponovno bi se igralo, pjevalo, šalilo, veselilo (Ilić Oriovčanin 1846: 154–159). Koncem tridesetih godina 20. stoljeća zapisano je da su se kola prestala igrati, osim u sjevernim hrvatskim krajevima (Gavazzi 1991: 89).

Tradicionalno su se krjesovi palili u vrijeme zvonjenja Zdravo Marije. Osoba koja pali svitnjak prvo se prekrsti, pospe svitnjak blagoslovljenom soli i izmoli Vjeronanje ili Očenaš. Oko svitnjaka skupljaju se i stari i mladi. U prijašnjim vremenima igrali su kolo i zabavljali se, izuzev članova obitelji koja je u žalosti za umrlim članom. Djeca su preskakala vatru, a stariji, kao što i danas rade, grijali su leđa jer se vjerovalo da će im toplina vatre zaštititi leđa od boli kada budu kopali.

Krjesovi su se palili, a u mnogim se mjestima i u naše vrijeme pale *na ivanjsko navečerje* ponegdje uz svaku kuću, a drugdje je pak jedan zaselak ili ulica, ili čak cijelo selo, palilo zajednički krijes.

Takav krijes bio je središtem ivanjskih zbivanja. Uza nj su se okupljali seljani, ponajprije mladež. Tu su se pjevale posebne *krijesne* pjesme, gotovo posvuda uz kolo. Još dok je krijes gorio, ljudi su ga (često u parovima) preskakali, a preko garišta su drugoga dana gonili stoku. Jedno i drugo činili su u uvjerenju da će time polučiti zdravlje za sebe odnosno za svoju stoku (Belaj 1998: 261).

Mlađarija bi preskakala svitnjak, a starije osobe obilazile bi ga tri puta *naoposun*. Pri tome bi nešto zaželjeli. Da bi im se želja ispunila, nisu se smjeli okrenuti i pogledati svitnjak. Vjerovalo se u očisnu, lustrativnu moć svitnjaka pomoću koje su ljudi željeli osigurati zdravlje sebi i domaćim životinjama (Alaupović-Gjeldum 2007: 580).

Stara je hrvatska tradicija na Pagu da se djeci daju imena Ivan i Marija. Vjerovalo

se da uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja rojevi *višćica* i demoni lete nebom i da samo onima koji su nosili imena Ivan ili Marija *višćice* i demoni ne mogu ništa. Prastaro je vjerovanje da se *višćice* i demoni mogu pobijediti s pomoću vatre. Govorilo se: *Sveti Ivan i vatrice biš' te more i višćice*.¹¹

U Ceri u predvečerje Svetog Ivana palio se krijes (*svitnjak*). Mjesto paljenja svitnjaka razlikovalo se od obitelji do obitelji. Neki su svitnjak palili kraj velikoga bunara. Koristilo se pruće loze koje je nakon rezanja ostavljano da se suši za tu priliku. Prije su u selu postojala dva natjecanja vezana uz svitnjak. Prvo je bilo čiji će svitnjak proizvesti najviši plamen. Zbog toga su ljudi znali raditi goleme svitnjake. Drugo je natjecanje dolazilo na red kada bi svitnjak malo sagorio. Tada bi mladići iz sela, da bi dokazali svoju odraslost, preskakali svitnjake. Ti običaji s izumiranjem sela izumiru. Kod toga običaja jedna je stvar ipak opstala. To je običaj da se prije paljenja svitnjak poškropi svetom vodom i da uz njega obitelj moli (Dragić i Sunara 2012: 163).

U Planjanima Gornjim sveti Ivan posebno se štuje. Tu se večer uoči blagdana pali jedan veći svitnjak. Ako tko želi, kod svoga doma pali nekoliko manjih svitnjaka. Oko velikoga okupljalo bi se cijelo selo, i mladi i stari, te bi se plesalo u kolu i pjevalo, a stari ljudi okretali bi leđa vatri kako bi *ogrijali krsti* i nadali se zdravijoj godini. Kada bi se plamen smanjio, mlađarija je preskakala vatru i natjecala se tko će veći plamen preskočiti. Zadržalo bi se tu do kasnih sati.¹²

U metkovskome kraju večer prije Svetoga Ivana mladići bi otišli u šumu i usjekli drva za potpalu. Za to vrijeme starije bi žene spremile stolove i na njih bi stavile suhih kolača, badema, malo vina da se svi počaste. Predvečer bi se upalio krijes. Prije preskakanja vatre bila je molitva sv. Ivanu da podari sunca kako bi polje rodilo i dalo plodova. Zapjevala bi se i pjesma, zaigralo kolo, a onda bi započelo preskakanje vatre. Muškarci su se uvijek natjecali koji će više preskočiti. Kada bi se plamen malo smanjio, *ženske* bi stale jedna iza druge i preskakale bi uz vrisak. Bojale su se da im vatra noge ne oprži. Dok bi preskakale, govorile su: “Od Ivana do Ivana da nam noge ne izgore” ili “Od Ivana do Ivana da nas ne zaboli glava!” Stariji svijet uputio bi se

¹¹ Vendi Bilandžić zapisala je 2012. godine. Kazala joj je Evelina Rusak, djev. Boden. Rođena je na Badnjak 1928. godine na otoku Pagu, kao najmlađe od šestero djece u obitelji. Kao malo dijete preselila se sa svojom obitelji u Zadar, gdje su ugodno i lijepo živjeli do Drugoga svjetskog rata. Nakon smrti oca i siromaštva, izazvanih ratnim događanjima, braća i sestre odlaze u razne krajeve svijeta. Eva je sreću našla u Kaliforniji, ali svoje porijeklo nikad ne zaboravlja i s ponosom ga ističe. Iako voli Ameriku, uvijek kaže da Hrvatsku u srcu nosi. Vendi Bilandžić, Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2012: 9.

¹² Kristina Jurić zapisala je 2009. godine u Unešiću. Kazala joj je Ana Rajčić, djev. Jurić, rođ. 1931. u Planjanima Gornjim, zaselak Jurići. Kristina Jurić, *Tradicijska kultura i književnost u Dalmatinskoj zagori*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 23. listopada 2009.: 119.

svojim kućama, dok bi *mlačarija* ostajala do zore.¹³

Kao i drugi obredi, i ivanjski su raznovrsni. Tako je, primjerice, seoski čuvar u Brestu u Istri nekoliko dana prije Sv. Ivana obavještavao mladiće gdje ima suhих drva u šumi. Mladići bi ta drva sabrali i donijeli na kraj sela. S tim bi se drvima na *viliju* (uoči) Sv. Ivana zapalio krijes oko kojega bi se okupili djeca, djevojke, mladići i stariji svijet. Oko krijesa bi se veselilo, kolo igralo, pištolji pucali, svirali mjehovi (dude). Buka, galama te pokatkad pucanje iz pištolja imali su u narodnoj percepciji apotropejsku moć kojom su se tjeroali demoni (Mikac 1933: 215–223).

Stariji i djeca veselili bi se do pola noći, a poslije toga odlazili su kućama. Djevojke i mladići ostajali su kod krijesa do zore. Kada bi vatra jenjala, mladići su preskakali krijes, “jedni ovamo, a drugi onamo”. Skakali su vjerujući da im preko ljeta buhe neće gristi noge. Djevojke su jedna drugoj tri puta preko vatre bacale povezane rukoveti cvijeća. To se cvijeće na Sv. Ivana stavljalo na strehu i u rupice u zidu (Mikac 1933: 215–223). Taj je obred imao apotropejsku i panspermijsku funkciju te se vjerovalo da će tako godina biti rodnija sijenom.

Seljaci su uoči Svetoga Ivana po poljima palili male krjesove vjerujući da će tako dozvati jaču sunčanu toplinu i da će im polje bolje roditi. Te je običaje cijelu noć pratila zvonjava crkvenih zvona. U Istri su se krjesovi palili i na blagdane sv. Petra i Pavla te sv. Ćirila i Metoda. Tako je 1933. godine u ZZNŽO JS pisao Jakov Mikac i ustvrdio: “Kresovi su se u posljednje vrijeme prestali paliti.” (Mikac 1933: 215–223)

U Dugopolju se vjerovalo da pepeo od svitnjaka liječi kostobolju. Djeca bi nabrala mladih klasova žita i pržila ih na vatri svitnjaka te jela za sreću i obilje.¹⁴ U Dicmu se donosio struk pšenice, upleli bi ju, grijali na ivanjskoj vatri, zapržili te bi uvečer blagovali.¹⁵ Večer prije Sv. Ivana u Srijanima, u Poljicima, naložio bi se svitnjak i ubrao bi se struk pšenice koja bi se nosila popržiti na tu vatru. To bi se onda jelo, pogotovo djeca.¹⁶

¹³ Matija Manenica zapisala je 2010. u Borovcima, u Neretvanskoj krajini. Kazala joj je Rosanda Kežić (djev. Jerković). Matija Manenica, *Tradicijska kultura metkovskoga kraja*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 17. srpnja 2014: 50.

¹⁴ Tamara Plazibat zapisala je 2013. godine. Kazala joj je njezina baka Milica Plazibat (djev. Radošević, rođena 1948. u Dugopolju). Tamara Plazibat, *Dugopoljska usmena književnost u etnološkom, antropološkom i teološkom kontekstu*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 12. rujna 2013.: 42.

¹⁵ Sanja Bilandžić zapisala je 2011. u Krušvaru (Dicmo Gornje), općina Dicmo. Kazale su joj Marija Bilandžić (rođena Batarelo, 1930. godine; Mara) i Anka Bilandžić (rođena Zebić, 1940. godine; Biberuša). Sanja Bilandžić, *Suvremena etnografija u Krušvaru*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 12. rujna 2013.: 43.

¹⁶ Ivana Tadić zapisala je 2009. godine. Kazali su joj njezina baka Marija Tadić, rođ. Mladin, rođena u Srijanima 21. ožujka 1933., i njezin otac Ivan Tadić, rođen u Srijanima 18. ožujka 1963. godine. Ivana Tadić, *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2009: 13.

Nekoć su očevi u selu Kladnjice kod Muća za svoju djecu pravili pletenice od pšenice i stabljika. Upleli bi to da izgleda kao buket. Djeca su to klasje palila na svitnjaku.¹⁷

Pepeo je u kršćanskoj simbolici znak pokore i obraćenja. Pepeo simbolizira smrt tijela i prolaznost ovozemaljskoga života.

U Ogorju bi momci nekoliko dana prije tražili drva koja bi naslagali na *gumno*. Nekoć je svako selo imalo svoj svitnjak, a mladi su se natjecali čija će vatra biti veća. Oko svitnjaka bi se okupilo cijelo selo. Cure bi se poslagale u red i gledale, žene bi donijele vina i suhих smokava, a momci bi skakali preko vatre da bolje rodi godina.¹⁸ Prije paljenja svitnjaka izmolila bi se tri Očenaša, tri Zdravomarije, tri Slava Ocu i jedno Vjeronanje u čast Blažene Djevice Marije da daruje blagoslov i mir selu. Vjeruje se da one koji preskoče svitnjak neće boljeti kosti.¹⁹

Preskačući vatru svitnjaka, u Muću se izgovaralo: *Od Ivana do Ivana, od vode do vode, da me noge ne bole! I ruke, i noge, i glava, i duša.*²⁰

U Žrnovnici se vjerovalo da je preskakanje svitnjaka dobro za zdravlje nogu, da će se bolesni izliječiti, a zdravi biti još zdraviji. Bio je običaj ubrati klas pšenice pa na tom svitnjaku paliti. Potom bi se zrnje ronilo (krunilo) u ruku i jelo. Vjerovalo se da je to žito posvećeno i zato iznimno zdravo i čudotvorno. Na Svetoga Ivana nikad se nije radilo. Bila je ujutro misa. U stara vremena bolesna djeca nisu se krstila ili barem ne odmah poslije rođenja. Ako bi bilo neko tako nekršteno dijete, pozvalo bi ga se na blagdan sv. Ivana i tada bi se to dijete krstilo. Sada više toga nema. Žrnovčani bi za Svetoga Ivana odlazili na svetkovine u susjedna mjesta gdje se slavio sv. Ivan, u Mravince, Trogir, Omiš ili drugdje.²¹

¹⁷ Branimir Šilović zapisao je 25. svibnja 2013. godine. Kazala mu je Nevenka Šilović, rođena 1954. godine u selu Kladnjice. U svim tim običajima kazivačica je sudjelovala. Svi ti običaji generacijama su se tako održavali i slavili u selu Kladnjice. Branimir Šilović, *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2013: 16.

¹⁸ Pripovijedali su mi u Ogorju 2009. godine. VI. rkp. zb.

¹⁹ Irena Vukčević zapisala je 1. svibnja 2011. u Splitu. Kazala joj je Stana Jukić, djev. Elez. Rođena je 1933. u Ogorju Donjem, godine 1953. udala se za pok. Matu Jukića iz sela Bračevića koje se nalazi nedaleko Ogorja. Od 1955. živi u Splitu. Irena Vukčević, *Hrvatska vjerska tradicijska kultura i književnost u Dalmatinskoj zagori*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 20. rujna 2011.: 53.

²⁰ Anđela Kuduz zapisala je 2011. godine. Kazala joj je njezina baka Ana Kuduz, djev. Ćuk, rođena 1931. godine u selu Gornjemu Muću. Ona je cijeli život provela na selu. Čuvala je ovce, brinula se o kući i tamo se i udala. Prije trideset godina došla je sa svojom obitelji u Solin gdje su nastavili živjeti. Anđela Kuduz, *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2011: 13.

²¹ Luka Goreta zapisao je 2013. godine. Kazao mu je u Žrnovnici 24. ožujka 2013. Vinko Domljanović. Luka Goreta, *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2013: 15.

Nakon što bi mladići u Dicmu nekoliko puta sami preskočili svitnjak, pošli bi po cure koje su se držale zajedno i iščekivale da ih pozove upravo onaj momak koji se njima sviđa. Svitnjake svetoga Ivana pamte svi, a pogotovo oni koji su možda baš na taj dan prvi put ugledali svoju suprugu ili supruga te zajedno preskočili vatru nekoliko puta.²²

Uoči Svetoga Ivana Svičnjaka svaka kuća ili dvije-tri kuće u poljičkome selu Sitnom nabacale bi veliku hrpu slame, lozovine. Također po glavicama i oko kuća, kuda će blago²³ sutradan proći. Dok vatra *planca*, preskače mlađarija oganj i govori: *Od Ivana do Ivana dne, da me noge ne bole*. Vjeruje se da je to zdravo i neće zlo na noge. Drugi na sam blagdan, prije izlaska sunca, idu bosonogi po *lugu*²⁴ od *svičnjaka*, vjerujući da neće naboj na noge ako se prijeđe preko luga od ivanjskoga ognja (Ivanišević 1987: 454).

U Poljicima se koristi naziv sv. Ivan Cvitnjak. Ljudi ga smatraju zaštitnikom polja. Svatko bi pripremio suhe lozine i drva i pred kućom, ili gdje je varoš, naložila bi se velika vatra koja bi se preskakala i govorilo se:

Od Ivana do Ivana gre da me noge ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me ruke ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me prsti ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me uši ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me oči ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me ništa ne boli.

Na vatri bi se pržilo žito i cvijeće i govorilo se da je to za blagoslov polja.²⁵

Nekoliko dana prije Ivandana mladići su na Braču skupljali razno grmlje, pa su navečer uoči blagdana palili vatru. Oko vatre okupljalo se i mlado i staro, pjevali su i šalili se te preskakali vatru. Kada bi vatra oslabila, preskakali bi ju tri puta i govorili:

*Od Ivana, do Ivana
da me glava ne boli.*

²² Ante Grčić zapisao je 2013. godine. Kazao mu je njegov otac Jakov Grčić, rod. 1953. god. u Dicmu. Ante Grčić, Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2013: 11.

²³ Blago – stoka.

²⁴ Lug – pepeo.

²⁵ Marijana Radovčić zapisala je u svibnju 2010. u Seocima. Kazala joj je Jelica Zubanović (djev. Jerončić, 1940., Seoca). Maja Radovčić. *Etno-filološka baština u Kostanju kod Poljica*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2011. 7. listopada 2011.: 36.

Drugi put su govorili:

*Od Ivana, do Ivana
da me noge ne bole.*

I treći put:

*Od Ivana do Ivana
da me ruke ne bole.* (Milićević 1975: 456)

U kiseljačkome i kreševskome kraju ivanjski krijes zove se jangija²⁶. Na stožinu se, pripremljenu prethodne godine (svake se godine priprema za sljedeću), dodavalo još granja. Kada zazvoni Zdravo Marijo, zapale se tri jangije za tri Zdravomarije.²⁷ Kod vatre, koja se zvala *cvitnjak* ili *jangija*, svirali bi i pjevali do kasno u noć.²⁸ Kao stožina za jangiju uzima se *barjak*, bukovo ili smrčevo²⁹ drvo koje je godinu dana prije bilo usađeno negdje u blizini jangije. Sljedećega dana, nakon što jangija završi, momci i djevojke ustajali su u rano jutro i sjekli nova tri barjaka koja su djevojke kitile cvijećem, a momci ih zatim *usađivali* za sljedeću godinu.³⁰

Danas se jangije pale samo u Gornjem i Donjem Čelu. Blagdan se obilježava i u okolnim kreševskim mjestima, gdje se vatre pale u svakome selu ili zaseoku, a neki u novije vrijeme jangiju pale i ispred vlastitih kuća.³¹

U grudskome kraju, u Hercegovini, blagdan se zove Sveti Ivan Svitnjak zbog toga što se slavi i Ivandan, drugi dan iza Božića. Od davnih vremena uoči toga blagdana pale se svitnjaci. U početku se nije moglo paliti bilo što. Djeca su kidala po zidovima i gustim dračama *škrabutin*. To je biljka povijuša, više korov. Ima dugo pručec. Djeca su je kidala i sušila desetak dana prije negoli će paliti svitnjake. Natjecalo se čiji će svitnjak biti veći. Svatko bi svoje breme zavezao užetom i vukao do uzvišena

²⁶ Jangija – žestina, tur. yangun – požar.

²⁷ Gordana Vujica zapisala je 2007. godine. Kazao joj je Marko Đerek, rođen 1936. u selu Drežnicama kod Kreševa. Gordana Vujica, *Hrvatski usmenoknjiževni žanrovi u suvremenim zapisima u lepeničkom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 14. rujna 2007.: 61.

²⁸ Ana Čalaga zapisala je 2010. godine. Kazala joj je Kata Buljan, djev. Šimundić (Vranci kod Kreševa, 1935.). Danas živi u Kreševu u susjednoj općini Kiseljaku. Ana Čalaga, *Kreševska etno-filološka baština*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 11. srpnja 2013.: 37.

²⁹ Smrča – smreka.

³⁰ Sanela Vujica zapisala je 2010. godine. Kazao joj je fra Ivan Pervan (Novi Šeher, 1957. – Novi Šeher, 30. prosinca 2018.). Sanela Vujica, *Hrvatska duhovna baština u kreševskom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 18. veljače 2010.: 46.

³¹ Isto.

mjesta gdje su se palili svitnjaci. Škrabutina je gorjela dok ne bi sagorjela. Davala je prekrasan plamen.³²

Običaj *paljenja svitnjaka* dugo se zadržao i u Splitu i bio je iznimno omiljen među djecom, mladima, ali i starijima. Već poslije ručka, dan uoči Sv. Ivana, djeca bi po susjedstvu skupljala drva i sve ono što je od drveta, a da je staro i da ljudima ne treba. Kada bi sve to sakupila, s nestrpljenjem su očekivala mrak, da netko od starijih i iskusnijih muškaraca zapali *svitnjak*, a jedna od žena blagosloвила bi vatru. Kada bi se vatra rasplamsala, djeca bi se *zatrkiivala* i preskakala vatru jer se vjerovalo da će onaj koji preskoči vatru biti sretan i zdrav. Vatru su uglavnom preskakali dječaci i mladići dok bi ostali stajali okolo i uživali u tome prizoru. Stari su govorili da u toj vatri trebaju sagorjeti sva zla koja su nas zadesila tijekom protekle godine. Sutradan se pričalo u čijoj je četvrti bio najbolji svitnjak. Taj običaj u Splitu posljednjih godina nestaje, ponajviše zbog urbanizacije grada.³³

U Drveniku Malom prije Svetoga Ivana požnjelo bi se žito i moralo se spremi do 23. lipnja. Danima su se na rudinu Trnišće nosili snopovi za svitnjake koji bi se palili večer prije Svetoga Ivana. Upalilo bi se po 30 svitnjaka na Petomavru, a tako i po ostalim selima. Preko tih svitnjaka skakalo se i govorilo: *Biži griža, biži smrad / sutra nan je Sveti Ivan!* Malu djecu bake ili matere nosile su u naručju i govorile bi: “Cili smrad neka ide ča!” Vjerovalo se da tako sve bolesti pobjegnu.³⁴

Korčulanska djeca kupila bi granje i grmlje te mirisno smilje, složila bi ih na hrpu i, kada krijesne prva zvijezda, potpalila. To su radila čak i po kamenim *pjacetama* i ulicama i, natječući se tko će preskočiti višu vatru *baldakina*, zazivala sveca čiji je blagdan na osvitu: *U ime svetoga Ivana, / jur, jur, barba jur...! / zavnon Pero, zavnon Mate* i tako redom.³⁵ U Veloj Luci oganj se preskače tri puta i svaki put govori: *U ime Oca i Sina i duha Svetoga. Amen.* Nakon toga još se obično govori: *Višticama srce izgorilo, a nama bilo zdravo i veselo.*³⁶

U selu Niskom kod Klisa djeca od šest do petnaest godina palila su svitnjak, a odra-

³² Katarina Tomas zapisala je u Alagovcu kod Gruda 2007. godine, a prenijela joj je majka Ana Tomas (djev. Todorić, rođ. 1949. godine). Katarina Tomas, *Hrvatska tradicijska kultura i književnost u bekijskom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 4. svibnja 2007.: 50.

³³ Vidi Dragić 2007: 385.

³⁴ Anđela Civadelić zapisala je 2011. godine na Drveniku Malom. Kazala joj je Biserka Civadelić (rođena Lučin 1944. godine). Anđela Civadelić, *Nematerijalna kulturna baština u Drveniku Malom kod Trogira*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 20. rujna 2011.: 64.

³⁵ Usp. Đaković 2005: 60.

³⁶ Ivana Prižmić zapisala je u Veloj Luci 2009. godine. Kazala joj je Marija Cetinić, dev. Franulović, rođ. 1937. god. Ivana Prižmić, *Tradicijaska baština i književnost u Veloj Luci*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 19. veljače 2010.: 60.

sli bi gledali.

U Kijevu kod Vrlike vatru bi obično potpalio stariji i ugledniji muškarac. Prekrižio bi se i upalio vatru, na što bi prisutni rekli: *Ko ove godine, taj i dogodine palio!* Čim bi se vatra upalila, i odrasli i djeca palili bi prethodno napravljen snop od raži, spleten u obliku pletenice i pričvršćen na oveći štap. Nakon toga jeli bi ispečeno mlado raženo zrnje koje bi se očistilo trljanjem klasa o dlan lijeve ruke. Momci i mlađarija preskakali bi zapaljeni svitnjak dokazujući tako svoju spretnost i odvažnost, a poslije bi pretrčavali preko *žere*. Starice bi grijale kosti, a cure bi pokraj svitnjaka znale i zapjevati uobičajene kijevske pjesme u ojkavici. Vika i žamor čeljadi okupljene oko vatre čuli bi se nadaleko.³⁷

U drniškome kraju svitnjak se palio na najvećoj uzvisini u selu da bi se vatra što dalje vidjela. Seljani su se okupljali u večernjim satima. Kada bi se mnoštvo okupilo, starija osoba bi se pomolila, svetom vodom pošćropila ljude i mjesto gdje će se vatra paliti, a ljudi bi klicali i veselili se. Kada bi se vatra razbuktala, najhrabriji bi prvi preskakali preko vatre ili kroz vatru. Njihov primjer slijedili su i ostali, mlado, staro, muško, žensko. Preko svitnjaka se obavezno skakalo tri puta zaredom. Vjerovalo se da se tako liječe bolesti leđa. Običaj se sačuvao do današnjih dana.³⁸

U Gornjem Selu na Šolti kadili su vinograde, palili hrpe smilja i druge makije, kojima bi dodavali malo blagoslovljena cvijeća, grančice blagoslovljene masline ili ugljvlja što je preostalo od božićne vatre. Uvečer uoči Sv. Ivana palili su vatru pred crkvom, gdje se skupljalo cijelo selo. Zvona su zvonila cijelu noć. Sa zvonika su se ispaljivale *rokete*. U Gornjem Selu na Šolti ljudi su preskakali vatru govoreći: *Od Ivana do Ivana, / od vode do vode, / da me noge ne bole. / Od Ivanje do Petrove / da nas vile ne pohode*. Također su se palile manje vatre po dvorištima koje su preskakali i zabavljali se ukućani i susjedi.³⁹

U Bosni i Hercegovini do naših se dana sačuvao običaj paljenja svitnjaka u sumrak prije blagdana sv. Ivana. Donedavno je bio običaj da se svitnjak pali kod svake kuće i da se na najuočljivijim mjestima pale veliki svitnjaci. Pastiri su se natjecali tko će imati veći i bolji svitnjak. Oko svitnjaka okupljao se mlađi i stariji svijet. Mlađi su se igrali oko svitnjaka, a stariji su sjedili. Kada bi svitnjak dogorijevao i plamen mu se smanjio, mlađi su ga preskakali.

³⁷ Jelena Vrcelj zapisala je 2010. godine u Kijevu. Kazao joj je Ivan Antunović, rođen 30. studenoga 1948. u Kijevu. Jelena Vrcelj, *Kijevska usmenoknjiževna baština u etnološkom i antropološkom kontekstu*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 24. rujna 2012.: 34.

³⁸ Marina Matić zapisala je u kolovožu 2010. godine. Kazao joj je Mile Matić, ing. elektrotehnike, rođen 1943. u Trbounju. Marina Matić, *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2013: 12.

³⁹ Vidi Dragić 2007: 384.

Od osamdesetih godina 20. stoljeća nekoliko obitelji kod kuća zajednički zapali svitnjak. Do danas se sačuvao običaj da se ujutro prije izlaska sunca po pepelu svitnjaka hoda ukrug moleći tri puta Vjeronanje, a nakon toga se, također prije sunca, umiva i kupa na izvorskoj vodi. Vjeruje se da će se time spriječiti naboji, bradavice i kurje oči na nogama te da će se tako izliječiti i spriječiti kožne bolesti.

U Gorancima kod Mostara tradicionalno se pale svitnjaci večer uoči Svetog Ante, Ivanjdana i Velike Gospe. Svitnjak je vatra od suhoga sijena, slame i granja nabacana na gomilu. Palio bi se u sumrak tako da se što bolje vidi kada noć počne preuzimati dan. To je uvijek bila velika radost za djecu, a simbolizirala je vatru u srcu i radost zbog nadolazećega blagdana. Taj se običaj zadržao u Gorancima do danas, samo, nažalost, premalo je stanovnika koji bi svitnjake palili, a djece još manje koja bi im se radovala.⁴⁰

U Popovu se također njegovao običaj paljenja smrekovine i slame i uz pjesmu i vrisak preskakanje preko vatre uoči Ivandana ili Ivanice te umivanja vodom i kupanja na koje su išle i žene na Ivandan ujutro, prije izlaska sunca. Godine 1938. zapisano je da se ti običaji odavno više ne čine (Mićević 1952: 163). "Ivanjski krjesovi" revitalizirani su 1999. godine.⁴¹

U Torčecu kod Koprivnice u svakome zaseoku paljenje krijesa izvodilo se do 1956. godine. Krijes bi potpalio muškarac po imenu Ivan. Običaj je modificiran i revitaliziran 1996. godine, a pali se samo jedan krijes.⁴²

U Senandriji u Mađarskoj krijes je prvi preskakao knez sela koji bi za tu prigodu pripremio vina za goste. Vatru su poslije njega preskakali ugledni gosti te mladež. Uz ples se izvodila pjesma:

*Baš na Ivandan
sejala sam lan.
"Ivanova mila majka,
Jel doma Ivan?"
"Nije on doma,
Išav školama.
Nije, nije doma,
Išav školama!"* (Franković 2011: 125)

Pjesma je skladana kao poskočica.

⁴⁰ Kazao je Pero Marić, rođ. 1956. godine u Gorancima. Po zanimanju je elektrotehničar. VI. rkp. zb.

⁴¹ Vesna Slobodan kazala mi je u Ravnom 16. ožujka 2019. godine. VI. rkp. zb.

⁴² Vidi Ernečić 2006.

U kreševskome kraju *glavnje* od cvitnjaka narod stavlja u ljetinu, posebice u kupus da se ne kvari. Potom se kupus poštropi svetom vodom.⁴³

3.2. BAKLJARI

U nekim je hrvatskim krajevima, primjerice u Velikoj kod Požege bio običaj da muškarci nekoliko dana prije Sv. Ivana pripreme baklje (lučeve), stave ih na kuće te ih navečer uoči Sv. Ivana upale. Ti su se mladići nazivali *bakljari*. S gorućim bakljama uz pjesmu i veselje penjali su se po brdima, stijenama, zidinama nekadašnjih gradova. Djevojke bi ubrale razno cvijeće od kojega bi isplele vijence te se njima kitile u ivanjsko *navečerje* i sutradan kada su išle u crkvu. Najznamenitiji je cvijet u ivanjskim vijencima bila paprat. Mladići su se s bakljama veselo penjali po zidinama i stijenama. Po povratku baklje su bacali u krijes (Ilić Oriovčanin 1846: 158–162).

U Knešpolju kod Širokoga Brijega uvečer prije Ivandana palile su se baklje i ljudi su ih nosili na uzvišenja odakle su se najbolje vidjele. Ivanjske vatre simboliziraju vjeru u vječni život.⁴⁴

3.3. MAŠALANJE

Mašala je baklja napravljena tako da se trešnjeva kora stavi na štap i velikim plamenom može dugo gorjeti (Mičijević 2009: 194). Ogule se kore trešnje, osuše se i momci uzmu dugo drvo, rascijepi i poslože te svežu žicom osušenu trešnju da ne može ispadati i da gori u zraku. To se zapali i momci nose mašalu, a cure idu za njima. To se zove prelo, veseli se i pjeva.⁴⁵

U Bosanskoj Posavini pravile su se mašale od kore trešnje. Kora trešnje oguli se i pripremi *palija*⁴⁶ koja se rascijepi i u taj rascjep uvuče se kora trešnje koja se potom

⁴³ Mihaela Pejčinović zapisala je 2010. godine. Kazala je Kata Lukić, rođena Lalić 1932. godine u Kreševu. Mihaela Pejčinović, Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 2010: 11.

⁴⁴ U Knešpolju kod Širokoga Brijega u lipnju 2007. godine zapisao je Goran Zovko, a kazala mu je Milka Ljubičić. Goran Zovko, Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 2007: 9.

⁴⁵ Aneli Andrijić kazala je 2008. godine Mara Dugonjić (r. 1935. god., selo Srnava, Općina Odžak). Anela Andrijić, *Duhovna baština u suvremenoj etnografiji posavskoga kraja*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 3. prosinca 2009.: 39.

⁴⁶ Palija – deblja šipka od drveta.

namota po paliji i priveže se dolje. Potom se ide na potok Dujakov na mašalanje. Skupi se mnoštvo svijeta kao na blagoslov. To je mašalanje bilo uoči Sv. Ive, a na Sv. Ivu mašalo se na Orašiku.⁴⁷

3.4. LILANJE

Lile su upaljene ivanjske baklje koje se prave od trešnjeve kore koja se stavi u račve motke. U Podravini se koristio naziv *lilji* (Ilić Oriovčanin 1846: 160).

U Zadru je u prvoj polovici 19. stoljeća bio običaj paliti *lilu* i s njom obilaziti tor. Neki su s *lilama* odlazili na okolna brda veseleći se (Ilić Oriovčanin 1846: 160).

Njome se u istočnoj Hercegovini simuliralo potpaljivanje žena koje se otkupljuju kajmakom, pitom i sl. (Mičijević 2009: 180).

U selu Tješilu, udaljenu od Fojnice dva kilometra, za Svetoga Ivana palile su se lile (kore od stabla breze) koje su se stavljale u procijep i nosile navečer po selu.⁴⁸

Podravski Hrvati u Mađarskoj pravili su *lile* tako što bi na motku pričvrstili oguljene i osušene kore trešnje u koju bi stavili slamu s kuće. Noću bi mladići s *lilama* pravili krugove oko glave (Franković 2011: 125).

U Bosni i Hercegovini *lilanje* se još uvijek izvodi uoči blagdana sv. Ilije⁴⁹, zaštitnika Bosne i Hercegovine.⁵⁰

⁴⁷ Anela Andrijanić zapisala je 2008. godine u selu Srnavi kod Odžaka, po kazivanju Luke Martinovića (rod. 1925. godine). Anela Andrijanić, nav. dj.

⁴⁸ *Dnevni avaz*, Sarajevo, 31. ožujka 2013. (Uskrs). Kazivač je osamdesetdevedogodišnji Mato Lovrić.

⁴⁹ Sveti Ilija zaštitnik je Bosne i Hercegovine od 26. kolovoza 1752. godine. Do tada je zaštitnik bio sv. Juraj, a sv. Grgur čudotvorac bio je zaštitnik bosanskih kraljeva Kotromanića. Sveti Jure bio je zaštitnik Bosne i Hercegovine do 26. kolovoza 1752. godine. Toga dana iz Vatikana stigao je pozitivan odgovor na pismo biskupa fra Pavla Dragičevića koji je tražio da sveti Ilija Prorok bude prvi zaštitnik Bosne i Hercegovine. Nema pouzdanih podataka zašto je biskup Dragičević tražio da se promijeni zaštitnik Bosne i Hercegovine, ali sačuvane su dvije predaje o tome. Prema prvoj izaslanici su otišli u Rim papi Benediktu XIV. da im preporuči i odabere nebeskoga zaštitnika Bosne i Hercegovine. Papa je predložio svetoga Iliju Proroka. Na upit izaslanika zašto baš sveti Ilija Prorok, Papa je odgovorio: "Kakav narod – takav svetac." Prema drugoj predaji papa je odgovorio: "Divlji narod – divlji im i zaštitnik." (Martić 2013: 119–120)

⁵⁰ U selima Bosanske Posavine običaj paljenja krjesova uoči *Ilina* ima i specifičan naziv *lilanje*. Taj naziv mogao je nastati na dva načina. Prvo, u tim je krajevima Lila skraćen naziv za čovjeka koji se zove Ilija. Lila se zove grana koja završava rašljama. U rašlje, na završetku lile, stavi se slama. Dužina grane iznosi dva do tri metra. Što je lila duža, sigurnije je da nositelju zapaljena slama neće pasti na glavu. Vrh rašlji nekoć se vezao likom, korom od brestove grane, danas se veže žicom. U vareškome kraju djeca bi za blagdan sv. Ilije napravila lile – ljeskov štap na koji bi se stavilo osušeno lišće od trešnje. Lile bi se zabile u zemlju i uvečer uoči Ilindana zapaljene nosile po selu. Nakon toga počinje igranka, lile gore, kaže se: "Gori lila uoči Ilina." Kazivali su mi 2014. godine Mirko i Marica Čosić iz Usore. VI. rkp. zb.

Krjesovi su se palili i za *Vidovdan* (na sjevernome jadranskom području i u Podravini); dan sv. Petra i sv. Pavla (29. lipnja) po jadranskom području i Bosni; sv. *Ćirila i Metoda* (5. srpnja) u Istri, *Ilindan* (20. srpnja) po Podravini (Gavazzi 1991: 85, 95). Na Braču su se krjesovi palili uoči Tijelova, Svetoga Ante, Petrovdana, Gospe od Karmela i Velike Gospe (Milićević 1966: 456).

Krjesovi su se palili i/ili još uvijek se pale uoči blagdana sv. Antuna Padovanskoga, Ilindana, Velike Gospe i dr.

Diljem Europe pale se Ivanove vatre. U Weserberglandu i drugdje zapaljeni kotači kotrljaju se niz obronke (Gorys 2003: 182).

4. LADARICE IVANJSKE

U slavenskoj mitologiji Lada je božica proljeća, mladosti i plodnosti.⁵¹ Prema hrvatskoj tradiciji, *ladarice* hodaju svijetom od Jurjeva do Ivanja. Krijesovalje (ladarice, ivančice) bile su djevojčice koje su na Sv. Ivana (24. lipnja) u skupinama od četiri, a negdje od osam, ovjenčane vijencima od cvijeća, išle po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu. Tridesetih godina 20. stoljeća pred domovima negdje su mirno izvodile pjesme, a pred drugima izvodile jednostavno kolo. U Podravini su kolo izvodile oko košarice koju bi postavile na zemlju. U nekim krajevima pred svaku kuću ukućani bi im ukruć prostrli stelje, paprati, ivančica (cvijeća). Ladarice bi tu stale i izvodile kolo (Gavazzi 1991: 98). Ladarice kresnice često su ophodile i druga obližnja pa i udaljenija sela (Gavazzi 1991: 102).

Ladarice su na Ivandan išle u ophode odmah poslije ponoći ili barem sat-dva prije izlaska sunca. Uz ladarice obično su išle dvije djevojčice koje su nosile košaru. Neke je ladarice pratio dječak koji je nosio košaru. Smjele su ući u svako dvorište bez pitanja. Obično bi ih netko od ukućana dočekaao na prozoru ili na vratima kuće. Čim bi stavile košaru na zemlju, počele bi igrati kolo oko košare. Pri ulasku u dvor ladarice bi pozdravile domaćine i dom. Pozdrav je bio spojen s koracima kola. Pozdrav se iskazivao dobrim željama, primjerice:

⁵¹ O tome više Dragić 2012: 43–62.

Lado, lado, bog pomagaj tome dvoru, lijepoj ladoj. (Lovrenčević 1979: 142)

Kad ladarice otpjevaju pjesmu, od domaćina u stihovima traže darove:

*Darujte nas, mile majke,
Mile majke i neveste.* (Lovrenčević 1979: 149)

Ako bi ih u nekome dvoru zateklo sunce, bile bi potjerane jer se vjerovalo da će se poništiti sve što su izmolile (Lovrenčević 1979: 141).

Vijence su po završetku ophoda djevojke bacale u tekuću vodu vjerujući da će se udati onamo kamo vijenac otplovi (Gavazzi 1991: 106).⁵²

Djevojke koje su izvodile ivanjske ophode nazivane su još *ladekarice, ladanjke, kresovaljke, krisnice* (Belaj 1998: 215). U okolici Koprivnice ladarice su pjevale:

*Podajte nam Ivaneka,
Oj, lepa Lado, Lado, Lado!
Znesemo ga na vulico,
Na vulico pod lipico,
Kaj se bomo ž njem igrale,
Po poteku, po praheku,
Znesemo ga na vulicu,
Na vulicu, pod lipicu,
Pak mu bomo ruže brale,
Sve na slavu Ivaneka!* (Mlač 1972: 147)

Neke *ivanjske pjesme* pjevaju o vrijednim domaćinima i njihovoj vrijednoj djeci (Grgec 1943: 155). Djevojke su pjevale i dijaloške *ivanjske pjesme* u kojima je Ive krijes potpalio na *ivanjsko navečerje*. U pjesmi se traži od majke, oca, brata, sestre da daju na krijes Ivana. Nitko od njih nije dao na krijes Ivana, ali ga je na krijes dala njegova ljubav. Pjesma je u osmercima s cezurama iza četvrtoga sloga i bila je prikladna pri obredima koji su pratili paljenje krjesova:

Ivo nam je kres nakuril

⁵² Djevojke su na vodu stavljale vijence sa svijećama te su čekale da vide što će se s njima dogoditi. Ako je neki mladić ulovio vijenac, to je značilo da će se djevojka brzo udati. Ako je vijenac nastavio ploviti, to je značilo da će se udati, ali će morati duže čekati. Ako je vijenac izgorio ili potonuo, to je značilo da će biti usidjelica (Ogrodowska 2001: 168).

Na Ivanjsko navečerje.

“Dej nam, majka, na kres Ivu!”

– Ja s Ivanom ništ ne ladam,

Neg s njim lada njegov jočko⁵³. –

“Dej nam, jočko, na kres Ivu!”

Ja s Ivanom ništ ne ladam,

Neg s njim lada njegov bratec. –

“Dej nam, bratec, na kres Ivu!”

Ja s Ivanom ništ ne ladam,

Neg s njim lada njegva sestra. –

“Dej nam, bratec, na kres Ivu!”

“Dej nam, sestra, na kres Ivu!”

Ja s Ivanom ništ ne ladam,

Neg s njim lada njegva luba. –

“Dej nam, luba, na kres Ivu!”

Dala luba na kres Ivu. (Mlač 1972: 148)

U Žumberku su se ladarice nazivale tijolkarice po pripjevu “tio (= tiho) (je) leto, dobar je Bog” (Gavazzi 1991: 98).

Pored ladarskih, jurjevskih i ivanjskih ophoda i pjesama, ladarice su izvodile op-hode i prvoga svibnja, na Sv. Filipa i Jakova (3. svibnja), Duhove i za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana (*ladarice dodolske*).

4.1. KRISNICE

U okolici Karlovca djevojke bi uoči blagdana sv. Ivana u polju nabrale puno ivan-čica i od njih plele vijence. Okićene bi djevojke išle po selu pjevajući pred pojedinim kućama i kiteći vratnice i prozore cvijećem. U nekim se selima taj obred vršio na samo Ivanje.

Po selima išle su po četiri djevojke u dobi od petnaest do osamnaest godina, a mogle su biti i mlade. Djevojke su se zvale *krisnice*.⁵⁴ Razlikovale su se seoske i gradske *kri-*

⁵³ Jočko – otac.

⁵⁴ Oko Ivandana noću se pojavljuju krijesnice. One izlučuju svjetlosnu tvar (bioluminiscencije).

snice. Seoske su *krisnice* bile okrenute jedna prema drugoj, a gradske jedna iza druge. Oko pojasa su imale bijeli *komot*, na rukavima bijeli opšiv, a sa strane im je visjela *kesa od perlov*. Seoske su *krisnice* nosile košare (Heffler 1931: 278–280).

5. IVANJSKA ZORA

Prije izlaska sunca na Ivandan ukućani su hodali po pepelu od svitnjaka, a potom su išli na izvore, rijeke, more kupati se. Ti običaji imaju i lustrativnu i apotropejsku funkciju.

5.1. HODANJE PO PEPELU OD KRJESOVA

Bio je običaj da se na Svetoga Ivana, prije nego sunce iziđe, bosim nogama gazi po pepelu od toga svitnjaka. Govorilo se da ta osoba neće imati *natučke* na tabanima. Natučak je veliki žulj koji se dobivao jer nije bilo obuće, išlo se boso.⁵⁵

Kreševska je tradicija da onaj koji prvi *pogaza* pepeo neće patiti od kožnih bolesti. Hodanje po pepelu obavlja se u spomen boravka sv. Ivana u pustinji.⁵⁶

Ujutro prije izlaska sunca išla bi djeca gaziti svitnjak bosa da bi bila zdrava i čvrsta. Tada bi se molila krunica svetoga Ivana za zdravlje i krepost.⁵⁷

Narod, primjerice u busovačkome, travničkome i novotravničkome kraju u Bosni, vjeruje da će onomu tko se namaže pepelom od izgorjela cvjetnjaka po oboljelu mjestu rane brže zarasti i da će mu koža biti čišća i zdravija.⁵⁸

Prije nego sunce izađe, ide se na Šujicu donijeti vode. Po povratku s vodom osoba se izuje i bosa gazi po pepelu od svitnjaka moleći Vjeronanje. Potom se operu noge onomu tko je donio vodu. Sve to treba obaviti prije nego sunce izađe i tada sveti Ivo pomaže.⁵⁹ U Mokronogama kraj Tomislavgrada od pepela što je ostao od svitnjaka

⁵⁵ Katarina Tomas zapisala je u Alagovcu kod Gruda 2007. godine, a kazala joj je majka Ana Tomas (djev. Todorić, rođ. 1949. godine). Katarina Tomas, nav. dj.

⁵⁶ Gordani Vujici 2007. godine kazala je Ruža Franković, djev. Biletić, rođena 1928. u Gromiljaku kod Kiseljaka. Ruža Franković. Gordana Vujica, nav. dj.

⁵⁷ Ljilja Lončar zapisala je 2013. godine. Kazao joj je Vinko Senjak, rođen 1938. god., selo Batin kod Posušja. Ljilja Lončar. *Etno-filološka baština u Vinjanima kod Posušja*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 15. travnja 2011.: 28.

⁵⁸ Marijana Kegelj zapisala je 2009. godine po kazivanju Anđe Kegelj, rođ. Ćosić 1948. u selu Javor, Busovača. Marijana Kegelj. *Folkloristika u busovačkom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 4. veljače 2011.: 62.

⁵⁹ Ivana Stanić zapisala je 2009. prema kazivanju Zorke Stanić (djev. Radoš), rođ. 1954. u Letki kod Tomislavgrada. Ivana Stanić, *Etno-filološka baština u duvanjskom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 21. listopada 2009.: 66.

pravio se križ. Ujutro, prije izlaska sunca, ljudi su gazili bosu po pepelu te bi nakon toga išli prati noge u rijeci Šujici.⁶⁰

Busovačka je tradicija da ujutro, kada grane sunce, tko se prvi probudi i ustane iz kreveta, ide *gazati svitnjak* golim nogama moleći Boga za zdravlje svoje i svojih ukućana.⁶¹

U Podhumu kod Livna ujutro prije sunca mati budi djecu: “Ustaj, lini, Bog sriću dili!” i kupa sve hladnom vodom. Poslije kupanja šalje djecu da *gazaju* svitnjak da ne bude naboja na nogama jer su djeca uvijek bosa hodala. Gazali su svitnjak *na križ* i molili Vjeronanje. Potom mati presvlači djecu i vraća ih u krevet. Vjerovalo se će djeca tako ostati zdrava.⁶²

5.2. KUPANJE PRIJE IZLASKA SUNCA

Voda je magijski izvor moći, a u kršćanstvu simbolizira pranje, čišćenje i nevinost. Hrvatski katolički puk vodi pristupa s blagoslovom: *Faljen Isus vodo ladna, / u tebi je Isus! Slava!*⁶³ Ili: *Valjen Isus i Marija, vodo ladna!* I onda odgovara: *Vazda Isus i Marija!*⁶⁴

U hrvatskoj narodnoj tradiciji sv. Ivan veliki je zaštitnik izvora vode. Stara je hrvatska tradicija da se na izvorskoj vodi treba okupati prije izlaska sunca (Belaj 1998: 215). Na Braču se uoči blagdana kupa u moru. Prije ulaska u more prvo se zamoči ruka u more, tri puta prekriži i govori: *S mene kuga, s mene srab, sutra nam je Sveti Ivan!* Zatim se pokvasi čelo, onda ramena i tek tada se može ući u more i zaplivati (Miličević 1975: 457). U Bosni se tek uz Ivandan djeci dopuštalo kupanje u rijekama.⁶⁵

⁶⁰ Anđelini Mršo u studenom 2008. godine kazala je Marija Mršo, djev. Baković, rođ. 1961. god. u Mokronogama kraj Tomislavgrada. Sada živi u Makarskoj. Anđelina Mršo. *Etno-filološka baština u kupreškom i splitskom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 16. prosinca 2008.: 53.

⁶¹ Slađana Miličević zapisala je 2010. godine u selu Ravan kod Busovače. Kazali su joj njezin djed Vlatko Petrović iz sela Ravan pokraj Busovače, rođen 1939. godine i njezina baka Milica Petrović (djev. Laštro, rođ. 1944. god.), također iz sela Ravan pokraj Busovače. Slađana Miličević, *Lašvanska usmeno-književna baština u etnološkom i teološkom kontekstu*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 27. studenoga 2013.: 28.

⁶² Ančica Čaleta zapisala je 2007. godine. Kazala joj je Draga Čaleta, rođ. 1935., iz Podhuma kod Livna. Ančica Čaleta. *Hrvatska tradicijska kultura i književost u suvremenoj etnografiji Livna*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 3. rujna 2007.: 47.

⁶³ Kristina Jurić zapisala je 2009. godine. Kazala joj je spomenuta Ana Rajčić. Kristina Jurić, nav. dj.

⁶⁴ Kristina Jurić zapisala je 2009. godine. Kazala joj je u Planjanima 2009. godine Vinka Jurić, rođena 1938. u Močićima. Kristina Jurić, nav. dj.

⁶⁵ U nekim poljskim regijama vjerovalo se da se od proljetnoga ekvinocija do ljetnoga solsticija ne smije kupati po danu ni u rijekama ni u jezerima, dok kupanje noću ili prije izlaska sunca liječi bolesti jer je pod utjecajem Mjeseca (M. Goetz, nav. dj.).

U trogirskoj zagori dan uoči Sv. Ivana trebalo je ubrati cvijeća svetoga Ivana, vrstu kadulje, spaliti je malo na svitnjaku, staviti u posudu s vodom i prije izlaska sunca umiti se njome. Roditelji su budili djecu da ne bi propustila to umivanje, jer se držalo da je dobro za zdravlje očiju i ljepotu kože (Alaupović-Gjeldum 2007: 580.).

Neizostavno je i u Unešiću bilo umivanje u hladnoj vodi, ali ne samo umivanje već pranje ruku i nogu u živoj vodi da *ne bi doša svrab*, odnosno da bi se zaštitilo od kožnih bolesti.⁶⁶ Drevnoga je postanja običaj da se na Ivandan prije izlaska sunca kupa na izvorima, potocima, rijekama. Na jezeru Krenici, nakon što bi se pogazili svitnjaci, išlo se i kupati. Vjerovalo se da će se tako sprati i sve kožne bolesti. Ovce su se također kupale. Nakon toga su se ovce šišale. Od te vune žene su plele džempere i čarape. Trebalo se spremati za zimu.⁶⁷

Prije sunca u Podstrani kod Splita odlazili bi se u more kupati i sa sobom gonili blago – ovce, kože, toware. Svi su se skupa kupali prije nego bi sunce izašlo. Vjerovalo se da tako stoka neće biti bolesna i da ih neće napasti krpelji ni šuga.⁶⁸

U Komiži su toga dana djeca skakala u more. Na izvoru Šumetu na Kočerinu kod Širokoga Brijega vjerovalo se da će onaj tko dođe na Ivandan rano ujutro i umije se vodom s toga izvora biti izliječen od svraba.⁶⁹ Na području Dalmatinske zagore i šire bio je običaj, gotovo do naših dana, da se tada kupa stoka, uglavnom sitnoga zuba, pa taj blagdan narod naziva i Sv. Ivan Kupavac (Alaupović-Gjeldum 2007: 580).

U poljičkome selu Sitnom *čeljad* se kupa na Sv. Ivana ujutro prije nego *cikne* sunce na goru. I neke žene radi zdravlja svoga tijela kupaju se te noći u moru ili rijeci. Janjce i ovce dobro je okupati ujutro na blagdan da ih bolest ne *zaleti* (Ivanišević 1987: 455).

U zapadnoj Hercegovini smatralo se iznimno zdravim umiti se i isprati usnu, nosnu i ušnu šupljinu vodom s izvora (Suton 1968: 115).

Na Svetoga Ivana momci su i u Gabeli išli do najbliže rijeke da se okupaju prije sunca kako bi bili jaki i zdravi.⁷⁰

⁶⁶ Kristina Jurić zapisala je 2009. godine u Unešiću. Kazala joj je 2009. spomenuta Ana Rajčić. Kristina Jurić, nav. dj.

⁶⁷ Katarina Tomas zapisala je u Alagovcu kod Gruda 2007. godine, a prenijela joj je njezina majka Ana Tomas. Katarina Tomas, nav. dj.

⁶⁸ Marina Šarić zapisala je 2010. godine u Podstrani. Kazale su joj Marija Jurašin, djev. Tomić, rođ. 1937. god., i Dušenka Šarić (djev. Tomić, rođ. 1926. god.). Marina Šarić, nav. dj.

⁶⁹ Kazivali su mi u Kočerinu 2012. godine. VI. rkp. zb.

⁷⁰ Antonela Primorac zapisala je u Gabela Polju, svibnja 2008. Kazala joj je Ljiljanka Paponja, rođena Grgić 1935. na Vitaljini. Antonela Primorac. *Duhovna baština u etnografiji Gabela Polja*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 22. listopada 2008.: 33.

Drevnoga je postanja paško vjerovanje da vode i trave koje su posvećene svetomu Ivanu mogu zaštititi od demona i dušmana. Rosa (rosada) iz noći Svetoga Ivana čuvala je kožu od starenja.⁷¹

U busovačkome, travničkome i novotravničkome kraju onima koje su boljela leđa savjetovalo se da se *provaljaju* po koprivama ili po žitu na Svetog Ivu. Taj običaj uz ivanjske vatre sačuvan je i do danas.⁷²

Ujutro na Svetoga Ivana u Unešiću ranom zorom djeca su odlazila u polja i valjala se u raži ili pšenici da bi odagnala sve bolesti kralježnice i kostiju.⁷³

Mnoga su kulturna vrela diljem Bosne i Hercegovine kojima narod hodočasti i pripovijeda o čudotvornim izlječenjima na tim vrelima. Takva su primjerice: *Jakovljevo vrelo* kod Kreševa (Vrelo sv. Jakova Markijskoga), *Mrtvalj* u Podmilačju kod Jajca, *Svrabljivica* u Perićima kod Prozora (Rama), *Ivanjska voda* u Knešpolju kod Širokoga Brijega i mnoga druga.

Vrelo Mrtvalj

U *Podmilačju* kod Jajca nalazi se ravnica koju narod zove *Fratarska luka*, a pri dnu te luke nalazi se vrelo *Mrtvalj* koje vrlo živo žubori i utražuje žeđ tisućama hodočasnika. Tamošnji mještani govore da su se ukopnici nakon ukopa pokojnika u groblje (koje je nekoć bilo iznad crkve) na njemu umivali pa se tako vrelo prozvalo. Vodu s toga vrela smatraju ljekovitom kao i “travu ivu što od mrtva pravi živa”, a koja raste oko Podmilačja (Lucić 1993: 167).

Svrabljivica

Nasred puta od Ljubunaca prema Uzdolu izvire voda *Svrabljivica*. Vjeruje se da voda s vrela liječi svrab ako se bolesnik ondje okupa prije sunca na Ivandan:

Na vodi Svrabljivici kupa se na Ivandan, prije sunca. Tude se išlo kad bi ko imo

⁷¹ Vendi Bilandžić zapisala je 2012. godine na Pagu. Kazala joj je spomenuta Evelina Rusak. Vendi Bilandžić, nav. dj.

⁷² U nekoliko navrata od 1997. godine kazivali su mi u Busovači, Gučoj Gori kod Travnika i Rankovićima kod Novoga Travnika. Vl. rkp. zb.

⁷³ Kristini Jurić 2009. godine u Unešiću 2009. kazala je spomenuta Ana Rajčić. Kristina Jurić, nav. dj.

svrab i kupalo se rano ujutro. Ta voda vrije na srid puta u Peričima. Za vrime veliki ratova ta voda bi presušila, a sad ovog zadnjeg nije presušivala. Za vrime onog Drugog svitskog rata, kad su Talijani bili u Prozoru, to vrilo je izbacivalo krvavu vodu.

Kažu da je na Svrabljivici neka žena prala 'aljine na Veliki četvrtak i da je misto vode bila krv.⁷⁴

Vrelo sv. Ivana

U Blatnici nalazi se vrelo koje se nazvalo po čudesnim ozdravljenjima u noći Sv. Ivana – *Stivan* (sv. *Ivan*). I danas tu dolaze ljudi ne samo iz okolice nego i iz udaljenijih mjesta da bi se u ponoć umili svetom vodom, a neki tu i krave poje. Vrelo je ograđeno i zabetonirano.

Crnašnica (Ivanjska voda)

U malome širokobriješkom selu Knešpolju postoji izvor Crnašnica. Taj izvor narod naziva izvorom svetoga Ivana ili ivanjskom vodom. Nastanak vrela vezan je uz eshatološku predaju⁷⁵ o malome djetetu koje se noću javljalo plačući:

Neki ljudi pošli na kosidbu na Mostarsko blato, u šestom misecu, obnoć. Put im išao kroz Knešpolje i naišli su na malu uvalu iz koje očuše dite kako plače. Priča se da je tada, na tom mistu zemlja pukla, voda navrla, dite se iduć niz vodu krivilo, al ga kosci nisu vidili. Voda je ostala, dite nestalo. To je bilo o Ivandanu, a vodu nazvaše Crnašnica. Te noći je narod povirovo u čudo. Prvo su o Ivandanu na to vodi izmivali gubav ajvan koji bi ozdravljao, ali samo od ponoći do izlaska sunca. Kasnije su dolazili i drugi, u viri, da im pomogne. I čuda su se događala, al samo na Ivandan.⁷⁶

Postoji priča da je neka djevojka imala po licu neku alergiju. Ona je rano čuvala

⁷⁴ Na Škrobućanima u Rami 1997. godine kazala mi je Mare (Marice) Jakovljević, djev. Zadro, rođ. 1937. u Dobroši u Rami. VI. rkp. zb.

⁷⁵ Eshatološke su predaje žanr predaja koje najčešće kazuju o pojavljivanju ubijene male djece. Te predaje kazuju i o pojavljivanju ubijenih odraslih ljudi. Eshatološke se predaje bitno razlikuju od demonoloških predaja. U eshatološkim predajama pojavljuju se nevine ubijene žrtve, a u demonološkim se predajama pojavljuju mrtvaci s velikim grijesima na duši.

⁷⁶ Jasni Dročić u Knešpolju kod Širokoga Brijega 2003. godine kazala stogodišnjakinja Božica Vranješ, rođena 1903. godine u Humcu kod Ljubuškoga. Jasna Dročić. *Usmeno-književni žanrovi u suvremenim izvornim terenskim zapisima iz Hercegovine*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 19. ožujka 2009.: 53.

stado, umila se tom vodom i ozdravila. Od tada se slavi sveti Ivan koji je zaštitnik toga sela i napravljena je crkva svetog Ivana. Svijet dolazi iz mnogih krajeva i zahvaća tu vodu, ali treba ju zahvatiti prije nego sunce izađe. Narod vjeruje da vodu treba zahvatiti prije sunca jer je isto učinila i djevojka koja je tako ozdravila. Narod tu vodu naziva svetom ivanjskom vodom, i to je veliko svetište.⁷⁷

Narod hodočasti *ivanjskoj vodi*. Vjeruje se da onaj koji se umije ili koji ponese nekomu vodu koja točno u ponoć naiđe izvorom tom vodom može spasiti nekoga ili ta voda može biti nekomu poput lijeka. Pripovijeda se da je nekada davno jedna žena iz Pologa imala bolesno dijete i nije se znalo hoće li to dijete uopće preživjeti. Ona je došla na *pološki brzatak* i malo poslije ponoći zahvatila malo vode te dala djetetu da popije. Nakon toga dijete je ozdravilo.

I danas ljudi dolaze na Crnašnicu u noći s 23. na 24. lipnja da bi uzeli blagoslovljene vode s izvora i ponijeli je kućama za zaštitu od zlih sila, posebice za blagoslove polja i životinja. Ljudi bi tu vodu pili i u slučaju bolesti ili bi njome umivali lice na Cvjetnu nedjelju.

5.3. IZNOŠENJE POSTELJINE I TKANINA

U mostarskome kraju u zoru prije izlaska sunca iznosila bi se sva posteljina i tkanine da se provjetre, ali da ih sunce *ne obiđe*. Vjerovalo se da će se tako tkanina očuvati i da je neće uništiti moljci.⁷⁸ Na Gorancima kod Mostara prije sunca iznosilo se djevojačko ruho da ga *obiđe* zrak svetoga Ive.⁷⁹

Na Svetoga Ivana, prije izlaska sunca, u grudskome kraju iznosila se van i odjeća i rublje. Vjerovalo se da će tada uginuti svi moljci iz odjeće.⁸⁰

U zoru bi se u trogirskome kraju pred kuću iznosila sva platnena odjeća jer se vjerovalo da će ju sv. Ivan zaštititi od moljaca (*grizica*).⁸¹ Djevojke su u Hutovu na Ivandan ujutro iznosile ruho da ga sunce ogrije, izrači, da se ne *pojede/izoblje*. Tada se gledalo

⁷⁷ Ivana Rosić zapisala je u veljači 2008. u Širokom Brijegu, a kazala joj je Danica Čavar, djev. Glavina, rođ. 1933. godine. Ivana Rosić. *Folkloristika u suvremenim zapisima iz livanjskoga kraja*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 17. rujna 2007.: 47.

⁷⁸ Helena Mandarić zapisala je u prosincu 2010. godine u Cimu kod Mostara. Kazala joj je Jela Kvesić, rođena 13. lipnja 1939. godine. Helena Mandarić. *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 2010: 8.

⁷⁹ Ivani Marić kazala je Šima Marić, rođ. 1935. g. u Gorancima kod Mostara. Ivana Marić. *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 2010: 10.

⁸⁰ Katarina Tomas zapisala je u Alagovcu kod Gruda 2007., a prenijela joj je majka Ana Tomas. Katarina Tomas, nav. dj.

⁸¹ Tereza Karabatić 2008. godine zapisala je na području Trogira i Vrsina. Tereza Karabatić. *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2008: 8.

koja djevojka ima bogatije ruho.⁸² U Donjem Hrasnu djevojke su ruho razgrtale i drugu tkanu robu da se zrači sve do Domovinskoga rata, a pojedini i poslije.⁸³ U stolačkome kraju djevojke bi taj dan iznosile van ruho koje su sa svojim majkama spremale za udaju.⁸⁴ Žene i djevojke su i u širokobriješkome kraju, prije izlaska sunca, iznosile svu robu od vune, vlakana, pletiva na zrak da bi je sveti Ivan blagoslovio.⁸⁵

5.4. KIĆENJA KUĆA, DVORIŠTA, KAPIJA, BRANJE LJEKOVITOGA BILJA

U Slavoniji je običaj da na *Ivanje* već zorom sve kapije i tarabe, osobito gdje *ženskih* ima, budu okićene vijencima od ivanjskoga poljskog cvijeća.

Unešičke kuće bile su okićene zelenilom koje je simboliziralo nadu u plodnost i ljudi i polja.⁸⁶

Na Ivandan ujutro dvorišta u Hutovu bila su najkićenija. Taj se običaj njegovao u jugoistočnoj Hercegovini u svim okolnim selima i u onima čiji zaštitnik nije sv. Ivan. Hutovo bi oživjelo u dane pred Ivandan, posebno su djevojke u Hutovu brale razno domaće i poljsko mirisavo cvijeće (rujevine, lale, ruže i drugo) od kojega su plele cvjetni slavluk iznad vanjskoga oltara pred crkvom. Svećenik je za oltarom bio u cvijeću, a cvjetnim slavlukom okitile bi i vrata crkve. A kada bi biskup dolazio za krizmu, dizao se cvjetni slavluk na ulazu u *Ulicu*.⁸⁷

Tradicija podravskih Hrvata bila je da djevojke od nabrana cvijeća prave vijenac koji bi postavile iznad ulaznih vrata. Kada bi se netko razbolio, cvijeće iz toga vijenca i *trina* od sijena skuhalo bi se i bolesnik bi se pario te tako liječio (Franković 2011: 125). U Gornjem Svetom Ivanu u Bačkoj vijenac se stavljao kako bi kuću štitió od požara i groma (Franković 2011: 139).

Poljička je tradicija da je lijek u čajuricama od brštana, ali treba poći ubrati ulje iz čajurica prije nego sunce iziđe. To ulje privijalo se na rane koje bi se odmah zaliječile (Ivanišević 1987: 455).

⁸² Kazao mi je Stanislav Vukorep 9. ožujka 2019. VI. rkp. zb.

⁸³ Kazao mi je Stanislav Vukorep 25. ožujka 2019. VI. rkp. zb.

⁸⁴ Kazivala Nada Aleksić. VI. rkp. zb.

⁸⁵ Ani Leko u Mokrom 30. listopada 2009. godine kazali su Ivo i Mira (rođ. Kraljević) Kraljević. Ana Leko. *Usmeno-književni žanrovi u suvremenoj etnografiji i paremiografiji iz Studenaca i Proložca kod Imotskoga*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 23. listopada 2008.: 65.

⁸⁶ Kristini Jurić 2009. godine u Unešiću 2009. kazala je spomenuta Ana Rajčić. Kristina Jurić, nav. dj.

⁸⁷ Kazao mi je Stanislav Vukorep 9. ožujka 2019. VI. rkp. zb.

5.5. VJEROVANJA

U selu Mokrom kod Širokoga Brijega vjerovalo se da će se na Svetoga Ivana točno u ponoć otvoriti nebesa i vidjeti raj i što god se poželi da će se ostvariti.⁸⁸

Na Belenićima kod Ravnoga na taj dan katolkinje vežu crveni konac iza šaka da ih ne boli kad žanju (Mićević 1952: 194). Srbi, Bošnjaci i rjeđe Hrvati još uvijek pokatkad novorođenčetu stavljaju crvenu nit oko ruke kao zaštitu od demonskih sila.⁸⁹ Taj je običaj biblijske provenijencije: Judina je nevjesta ostala trudna i nosila je blizance. Dok je rađala, jedan od njih pružio je ruku van i babica mu je za njegovu ruku privezala crven konac te rekla: „*Ovaj je izišao prvi.*“ (29) *Međutim, tada je on uvukao ruku i izišao je njegov brat. A ona reče: „Kakav li proder napravi!“ stoga mu nadjenu ime Peres. (30) Poslije iziđe njegov brat koji je oko ruke imao crveni konac. Njemu dadoše ime Zerah.*⁹⁰

U Istri se na Ivanje pale krjesovi radi zaštite usjeva, plodova i stoke. Pazilo se da krave i volovi ne smiju vidjeti krijes jer bi krava prestala davati mlijeko, a volovi bi prestali vući. Općenito se vjerovalo da pepeo i ugljen pomiješani blagoslovljenom vodom otklanjaju bolesti stoke. U Karojbi se sve mlijeko tradicionalno sirilo, a sav sir pripadao je pastirima. Zato su pastiri cijelu noć dobro čuvali stado kako bi se bolje napaslo i dalo više mlijeka. Vjerovalo se da stoka uoči Ivanja međusobno razgovara (jada se ako je gladna, ako je preopterećena poslom te proriče budućnost svoga gospodara). Stoga bi domaćini tu noć dobro nahranili stoku kako im ne bi prigovarala (Milićević 1966: 206).

6. DIVINACIJE

Divinacija je riječ nastala prema latinskoj riječi *divinatio, onis, f.* = proricanje, slutnja, pogađanje; gatanje, vraćanje, predviđanje, vidovitost. Divinacije su dio najstarijih arhetipskih običaja još od drevnih civilizacija i u srži su kulturne baštine. U pretkršćansko doba djevojke su odlazile k brezi vjerujući da će se tako napuniti pozitivnom energijom i da će im udaja i život biti sretni.⁹¹

⁸⁸ Ani Leko u Mokrom 30. listopada 2009. godine kazali su Ivo i Mira (rođ. Kraljević) Kraljević. Ana Leko, *nav. dj.*

⁸⁹ U Vrgorcu 2007. godine Anti Mihaljeviću kazala je Tanja Domandžić (rođ. 1970., djev. Pavlović). Ante Mihaljević. Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 2007: 12.

⁹⁰ *Povijest Josipa i njegove braće. Juda i Tamara.* Biblija 1980: 29–30.

⁹¹ O tome više Dragić 2014: 103–123.

U Žrnovu kod Splita vjerovalo se da ako na blagdan rođenja svetoga Ivana djevojka ujutro sretne nekoga muškarca, njegovim imenom zvat će se njezin muž. Ako bi ona željela znati koje će zanimanje imati njezin muž, morala je uzeti komad olova, baciti ga na vatru, otopljen spustiti u vodu i tako bi dobila razne oblike: čovjek koji sjedi značio je da će joj muž biti činovnik, oblik broda značio je da će joj muž biti pomorac itd.⁹²

U Turjacima kod Sinja uoči Svetoga Ivana pali se svitnjak. Svaka djevojka zapali tri čička na svitnjaku i zamisli tri momka te na svakoga namijeni po jedan cvijet. Sva tri cvijeta čička ostave se do ujutro u vodi na prozoru. Koji ponovno procvjeta, taj kazuje da će biti djevočin suđeni momak. Na Ivandan djevojke uzmu cvijet ivančice – zvan *curica* – i gataju vole li ih momci ili ne vole. Toga dana, a i inače, djevojka uzme *baju prnbaku* i govori: *Prnbaka vištica, di je moja srićica?* i gleda gdje će odletjeti jer će odanle biti njezin suđeni momak.⁹³

Djevojke su na blagdan nastavljale svoja gatanja i proricanja budućnosti. Uzimaju cvijet – *ivančicu*, trgaju latice i gataju vole li ih momci. Toga dana, a i inače ljeti, znale su uzeti i *bubamaru* te po njezinu letu pretpostavljati gdje njihova sreća živi.

Uoči blagdana rođenja svetog Ivana Krstitelja u Brnazama kod Sinja svaka bi djevojka oprljala tri čička na svitnjaku i zamislila tri momka te svakomu namijenila po jedan cvijet. Sva tri cvijeta čička ostavila bi do ujutro u vodi na prozoru. Onaj cvijet koji ponovno procvjeta značio je da je suđenik djevojke. Djevojke su običavale uzeti cvijet ivančice – zvan *curica* – i gatale vole li ih momci ili ne vole.⁹⁴

Pšenica je najvažnija biljka za prehranu. U kršćanstvu pšenica simbolizira kruh, a kruh simbolizira tijelo Kristovo. U hrvatskoj kulturnoj baštini pšenica simbolizira blagostanje. Na otoku Braču djevojke su desetak dana prije Ivandana sijale žito, a na sam blagdan gledale su kako je pšenica narasla. Ako je pšenica bila uspravna, djevojke su vjerovala da će se udati za uspravna i lijepa mladića, a ne grbava i ružna. Djevojke su nakon večere uoči blagdana svetoga Ivana savijale stolnjak i u rano ga jutro istresale. Ako bi tom prigodom čule da netko zove neko muško ime, vjerovala su da će se tim imenom zvati njihov muž (Milićević 1975: 456).

Olovo se u tradicijskoj kulturi koristi pri bajanju za skidanje uroka, ali pomoću figura od olova djevojke su proricale kojega će im zanimanja biti muž. Djevojke su uoči Ivandana topile olovo i izljevale ga u čašu vode. Sutradan ujutro gledale bi figure od olova i nagađale kojega će zanimanja biti njihov budući muž. Na vatri *prosvita* djevojke bi spalile tri cvijeta *ošjeboda*, svakomu bi namijenile po jedno muško ime pa bi ga

⁹² Kazivali su mi 2013. godine u Žrnovu. Vl. rkp. zb.

⁹³ Usp. Josip, MILIĆEVIĆ, Folklor Sinjske krajine zapisi iz 1957., 1965. i 1966. godine, Institut za etnologiju i folkloristiku, rkp. 758/1966. Navodim prema Botica 2005: 20.

⁹⁴ Isto.

stavile u vodu da stoji preko noći. Ujutro bi gledale koji se cvijet zarumenio i nastavio rasti. Vjerovalo se da će to ime nositi njihov muž. Djevojke su također s istoga cvijeta trgale latice govoreći “hoće me”, “neće me”, provjeravajući tako voli li ih momak koji im se sviđa (Milićević 1975: 456).

U ljubavnim divinacijama posebno mjesto zauzima cvijet sikavice. U hrvatskoj kulturnoj baštini važno mjesto zauzima biljka sikavica⁹⁵ koju narod naziva: čičak, badelj, bijeli stričak, bodena *neža*, divlji *artičok*, magareća salata, *ostropec*, *sjekavica*, *šarena badeljka*, *šareni čkalj*, Gospin trn, trn svete Marije, zmijina trava, a najčešći je naziv ošljebad, ošljibad. Sikavici narod pripisuje ljekovita svojstva i u narodnoj medicini koristi se kao prirodni lijek u liječenju bolesti žuči i jetre.

Nekoć su bračke djevojke uzimale tri cvijeta ošljebada (vrsta čička), svakomu od njih namijenile bi po jedno muško ime te bi ih na *prosvitu* malo oprljile i stavile ih u čašu vode. Ujutro bi gledale koji se cvijet zacrvenio i nastavio rasti, vjerujući da će ime koje je dano cvijetu biti ime budućega muža. Nagađalo se voli li momak djevojku tako što bi ona cvijetu trgala latice govoreći “hoće me”, “neće me”.⁹⁶

Uoči Svetoga Ivana u Donjem Docu i Srijanima u Poljicima djevojke su gatale za koga će se udati. Da bi to saznale, ubrale bi nekoliko glavica ošljebada (vrsta čička), svakoj glavici dajući ime mladića. Glavice bi oprljile te ih stavile u posudu s vodom. Ujutro bi pogledale koja se glavica rascvjetala, rastvorila i odlučile bi da će se ubuduće družiti samo s tim mladićem, vjerujući da će se za njega udati.⁹⁷

U Trnbusima su cure i momci na taj dan već ujutro ubirali svatko po tri *ošljibada* i nadjenuli bi svakomu ime po momku ili curi koju su voljeli. Navečer bi na vatri svitnjaka oprljili *ošljibade* i stavili bi ih pod postelju tu noć. Vjerovalo se da onaj *ošljibad* koji ujutro procvjeta nosi ime budućega muža ili žene.⁹⁸

Kako bi djevojke u selu Sitnom u poljičkome kraju saznale koji ih momak voli, noć uoči blagdana spale tri-četiri glavice *ošebljada* pa ih stave u vodu, da stoje cijelu noć, a na svaku glavicu zabilježe ime mladića. Ujutro pogledaju – koji je *vrij*⁹⁹ od glavice procvao ili se rastvorio, taj te momak voli i drži se njega, a druge odbaci (Ivanišević 1987: 455).

Uoči Sv. Ivana u Podstrani kod Splita djevojke bi ubrale kiticu pšenice i tri cvijeta ošebljada. Vrhovi cvjetova stavili bi se u vatru, a poslije toga u vodu. Svaki cvijet djevojka bi namijenila jednomu momku, a koji od ta tri cvijeta ujutro procvjeta nanovo,

⁹⁵ Narod sikavici pripisuje ljekovitost.

⁹⁶ Vidi Dragić 2014: 103–123.

⁹⁷ Godine 2012. kazala je Irena Pezelj, djev. Bilić – rođ. 1926. god. u Donjem Docu. VI. rkp. zb.

⁹⁸ Stanić Ivan, rođ. 1938. u Trnbusima (selu u Gornjim Poljicima), ispričao je 2012. godine. VI. rkp. zb.

⁹⁹ Vrij – vrh.

taj te momak voli.¹⁰⁰

U Blatu na otoku Mljetu na Svetoga Ivana uvečer djevojke bi ubrale tri badelja i svakomu od njih namijenile bi ime, pa bi ih na ognju dobro popalile i stavile pod jastuk kad se ide spavati. Onaj cvijet koji do jutra procvjeta značio je onoga za kojega će poći ona djevojka koja ga je ubrala (Macan 1932: 225).

U noći uoči Ivandana cure su brale rosnu travu i stavljale ju ispod jastuka. Vjerovale su da će im se ostvariti ono što usnu te noći. Na Svetoga Ivana talilo bi se olovo u vatri pa su se tumačili oblici. Ulio bi se i bjelanjak u bocu pa su cure gledale i tražile oblik budućega momka. Starinski je običaj ako momak na Ividan da curi kiticu cvijeća i ona ju uzme, onda bi mu ona uzvratila poklon na blagdan svetoga Petra i Pavla ako je htjela biti s njim.¹⁰¹

Djevojke su na Lovreću brale ivančice i kidale laticu po laticu te tako gatale vole li ih momci ili ne vole.¹⁰²

Na Ivanje se u primoštenskom kraju nije išlo u polje. Popodne bi se djevojke i momci skupili, donijeli bi u posudi vode i uzela bi se vlas kose na koju bi objesili *veru*. Ako bi *vera* takla posudu, to bi značilo da momak voli djevojku ili obrnuto. Ako se *vera* na bi micala, značilo bi da se želja neće ispuniti. Kada bi mladež išla na spavanje, svatko od njih stavio bi ispod *kušina* zrno boba, a ako bi se ono ujutro našlo na istome mjestu kao i navečer, značilo bi da se želja neće ispuniti. Neki su stavljali više zrna ispod *kušina*, za više momaka i djevojaka. Činili su to i s cvjetovima, samo su ih stavljali ispod postelje. Ako bi se cvijet do ujutro opet otvorio, značilo bi da će se želja ispuniti.¹⁰³

Na *Sv. Ivana Litnjeg* u trogirskome kraju palili su se *svitnjaci* (vatre) i preko njih se preskakalo za dobro zdravlje. Navečer su i stari i mladi u moru prali noge cvijećem, također da bi sačuvali zdravlje.¹⁰⁴

Sveti Ivan Krstitelj svetkuje se 24. lipnja. Za razliku od drugih područja u Bosni i Hercegovini, u bihačkome kraju nema paljenja krjesova ili svitnjaka. Djeca koja po livadama čuvaju krave toga dana beru *Svetog Ivu*, tj. cvijeće ivančice, i stavljaju ga na

¹⁰⁰ Marina Šarić zapisala je 2010. godine u Podstrani. Kazale su joj Marija Jurašin (djev. Tomić, rođ. 1937. god.) i Dušenka Šarić (djev. Tomić, rođ. 1926. god.). Marina Šarić. Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2010: 14.

¹⁰¹ Vendi Bilandžić zapisala je 2012. godine na Pagu. Kazala joj je spomenuta Evelina Rusak. Vendi Bilandžić, nav. dj.

¹⁰² Ivanka Matković zapisala je 2011. godine. Kazala joj je Smiljana Bilić, dev. Matković. Rođena 1945. u Lovreću, a danas živi u Splitu. Ivanka Matković. Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2011: 14.

¹⁰³ Sanja Cvitanović zapisala je 2010. godine. Kazala joj je Slavka Bolanča – rođena 1942. u Širokama kod Primoštena. Sanja Cvitanović. *Usmeno-književna baština u Širokama u Primoštenu*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 27. rujna 2017.: 40.

¹⁰⁴ Tereza Karabatić 2008. godine zapisala je na području Trogira i Vrsina. nav. dj.,14.

spremišta kukuruza, kukuruzane, ili na jastuk u kući. Cvjetova bude toliko koliko je članova obitelji. Poredaju se po starosti za svaku osobu. Čiji najbrže i najviše uvene, taj će iz obitelji prvi umrijeti.¹⁰⁵

U Baji su bunjevačke djevojke plele vijenac od *ivanjca* i stavljale ga na glavu. Ako ih je bilo više zajedno, samo je najstarija smjela staviti vijenac na glavu. Ostale djevojke (*njezine sestre*) vijenac su nosile u rukama. Kada bi stigle kući, djevojke su vijence bacale na kuću. Smatralo se lošim pretkazanjem ako bi vijenac pao na zemlju (Franković 2011: 139).

7. ZAVJETI, HODOČAŠĆA, BLAGOSLOVI, PUČKA VESELJA

U čast sv. Ivanu vjernici poste, zavjetuju se i na blagdan hodočaste njegovim svetištima. U Poljicima se prije nije smjelo davati janjcima da *podoje* jer se govorilo da i janjci moraju postiti Cvitnjaku.¹⁰⁶

Mnogi vjernici bosni hodočaste svetištima sv. Ivana. Velik broj vjernika na koljenima obilazi oko crkava i kipova sv. Ivana. Neki vjernici svjedoče da su godinama bosni hodočastili crkvi sv. Ivana u Hutovu te ističu da ih nikada nije drača ubola niti su imali bilo kakve ozljede. Na Ivandan se nije radilo u polju. U Hutovu primjerice nisu radili katolici, ali ni pravoslavci ni muslimani.¹⁰⁷

U kliškom selu Niskom crkvena zvona tri puta dnevno zvonila su osam dana prije blagdana sv. Ivana Krstitelja.

Sveti Ivo iznimno se štuje u lašvanskome kraju. Od svih hodočašća u središnjoj Bosni najviše se hodočasti svetome Ivi u Podmilačje kod Jajca. U narodu je uvriježeno mišljenje kako treba činiti žrtvu, zavjetovati se da bi se molitve uslišale. Odlazak u Podmilačje svakomu je bila priča za sebe. Bilo je hodočasnika koji su nekoliko dana i noći pješačili kako bi stigli sa što većim zavjetom, a ovaj običaj prisutan je i danas te se sve više vjernika odlučuje na takvu žrtvu.¹⁰⁸

Na blagdan sv. Ivana Krstitelja u Veloj Luci na Korčuli slavi se sveta misa u srednjovjekovnoj crkvi sv. Ivana od Gradine. Poslije mise je blagoslov trava (levanda,

¹⁰⁵ U bihačkim selima Vedrom Polju i Vrkašiću 2013. godine zapisano. Vl. rkp. zb.

¹⁰⁶ Marijana Radović zapisala je u svibnju 2010. godine u Seocima. Kazala joj je Jelica Zubanović (djev. Jerončić, 1940., Seoca). Marijana Radović. *Tradicijnska kulturna baština u srednjim Poljicima*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 7. srpnja 2011.: 75.

¹⁰⁷ Stanislav Vukorep kazao mi je 8. ožujka 2019. godine. Vl. rkp. zb.

¹⁰⁸ Bruni Žuljeviću 2009. godine ispričao Frano Žuljević (1937.), mjesto Krčevine, općina Vitez. Bruno Žuljević, *Hrvatska tradicijska duhovna baština u viteškom kraju*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 18. veljače 2010. 30.

dešpij i ružmarin) koje naberu pobožne žene. Župnik nakon mise poškropi puk i ljekovite trave. Prema starome običaju puk u Gradini (mala uvalica koja je udaljena nekoliko kilometara od središta mjesta) dolazi barkama, brodicama i brodovima okićenim cvijećem, trobojnicama, harmonikašem, glazbom i pjevačkim društvom. Poslije mise narodno je slavlje uz ples, igranje narodnih kola popraćeno svirkom glazbe i pjesmom *Rascvalo se cviće od bršćana*¹⁰⁹, na *Glavici svetoga Ivana*.¹¹⁰

7.1. RAGATA SV. IVANA U VELOJ LUCI

Svake se godine na blagdan svetoga Ivana održava *ragata*¹¹¹. Ekipe s brodovima kreće iz Gradine (gdje se nalazi crkvice sv. Ivana) i vesla do rive. Brodovi su ukrašeni cvijećem, a prate ih ostali brodovi, na kojima svira narodna glazba, te članovi obitelji:

Otkago se jin spominjin, nikada u Veloj Luci ni bilo ovako veselo za Svetega Ivana, kako što je to bilo ovega godišča. A da će bit veselo moglo se odma pripoznat po samoj vižiji, jerbo su cili dan iz bašćinah¹¹² iz svih bandih¹¹³, letili auta i traktori, krcati cmija¹¹⁴. I dokli su dica bila kolo cmija i kađenja, a bilo je među njima i onih priko pedeset godišč, parićavali su se za veliku sutrašnju ragatu u čast Svetega Ivana.

Svih je čapalo neviđeno parićavanje¹¹⁵ i straka. Išću se po Luci vesla i argole, timuli, bandire¹¹⁶, štopi, škarmi, klokuni, kavrijage¹¹⁷, loj, spoli, barbete, pitura¹¹⁸, brokve¹¹⁹, morse kušini, faše, flasteri i sve ono što bi moglo doš u oper za veliku

¹⁰⁹ U kršćanskoj tradicijskoj kulturi bršljan se povezuje sa smrću i besmrtnošću. To je zimzelena biljka koja simbolizira vjernost i vječnost. Budući da bršljan čvrsto prijanja uz podlogu, time simbolizira privrženost i vječni osjećaj (Badurina 1990: 178). Bršljan je u hrvatskoj duhovnosti sveta biljka jer se, po predaji, Isus rodio u štalici obrasloj bršljanom. Također je u tradiciji Hrvata vjerovanje da je bršljan izrastao iznad vrata gdje se Isus rodio. Kada su Židovi ubijali djecu tražeći Isusa da ga ubiju, domaćini su na kuću stavljali bršljanovu grančicu. Kada su došli do Isusove kuće, vidjeli su bršljan i otišli jer su mislili da su tu već bili.

¹¹⁰ Viktorija Žuvela zapisala je u Veloj Luci na Korčuli 2011. godine. Kazao joj je mještanan Ivo Cetinić. Viktorija Žuvela. Hrvatska usmena književnost. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2011: 15.

¹¹¹ Prva *ragata* u Veloj Luci bila je s Englezima 2. kolovoza 1933. godine.

¹¹² Bašćinah – kuća.

¹¹³ Iz svih bandih – sa svih strana.

¹¹⁴ Cmij – smilje.

¹¹⁵ Parićavanje – pripremanje.

¹¹⁶ Bandira – zastava.

¹¹⁷ Vesla, argole, timuli, klokuni, kavrijage, štopi – dijelovi broda.

¹¹⁸ Pitura – boja.

¹¹⁹ Brokva – čavao.

sutrašnju velolučku ragatu. Ovi se je put osnova i odbor ragate, pa ni ni čudo da je luka sve ove dane živila u febri od ragate. A tu večer na samu vižiju nape-tost je došla do kulmina. Puno se njih za ovu ragatu parićavalo toliko vrimena. Najprvo se je mora nać što boji kajić. A kako u Luci više ni onih starih dobrih kajićah za ragatanje što su ih zvali guci¹²⁰, bilo je klapah što su kajiće išli išćat po cilemu škoju. Tako su Vračani našli kajić za ragatu u Račišće. Ekpa Tapir našla je kajić u Kneže, a ekpa Kafe Gage donabokun u Orebić. Noć prin ragate svi su povnjivo čuvali svoj kajić, jerbo se odavna zna da neprijatej uoči ragate ne spi. Ko bi opsta živ o pustih batudi kad bi se ko štogo fabrika i radi tega osta kajić na po puta, oli ako bi ti ga pola puta tukalo sekat. A ne bi te ni muha!¹²¹ Ni bilo nijanci jedne posade, a da prin ragate ni sela u kajić i vježbala. Inače svi su ko jedan govorili kako ni važno doć prvi. Ma e!¹²² Var ovamo! Isto je tako svaka posada prin ragate izvukla svoj kajić na kraj, dobro ga očistila od braga i još ga boje nalojila da boje poliće. Osin tega, parićavala se muntura za obuć, hodilo se je u kiće i cviće za narešit kajiće po staroj luškoj užanci¹²³.

Itanto¹²⁴, osvane dan sv. Ivana. Dan toliko čekane ragate za cilu Luku, a opozito za ragataše i njihove navijače. Topal kako i uvik, uz pratnju čvrčaka. A undar¹²⁵ iza podneva, počelo je pomalo put Gradine hodit pusto brodovje¹²⁶. Na mista bi se vidi i koji kajić od ragate, koji se je odma razlikova od drugih jer je bi okećen, i na krmi je ima hrvaski barjak. Nakupilo se tega svita i brodovja kako nikad do sad. Onima što su zadni oborcali u Gradinu, ni se više bilo lako ni uvuć. A ni se bilo lako ni izvuć. Sve krcato!

Na misu, koja je bila na Glavici sv. Ivana, bilo je sve krcato, i u crikvici i vanka nje. Iz svake se je kuće tega dana čula pisma, smih i veliko gragorenje. Jilo se i pilo na svakin koraku, pa su se čuli i vonji od svetaške spize. Ali svi ki jedan, svi su čekali pridvečer, kad će počet velika ragata.

Ova ragata ima još jedan kurijozitat¹²⁷. Oni što dojdju prvi ćapat¹²⁸ će za na-gradu pečenegga kozlića. Drugi će ćapat dvajest litar vina, a treći petnejst kili kruha. Vrimo ragate bližilo se kraju i kajići su počeli izlićat iz gradine da bi

¹²⁰ Gudac – prasac.

¹²¹ A nebi te ni muha! – fraza koju se ne može doslovno prevesti, ali otprilike znači da bi dobio svoje.

¹²² Ma e, var ovamo! – fraza koja tumači da baš nije tako kako je rečeno.

¹²³ Užanca – običaj.

¹²⁴ Itanto – i tako.

¹²⁵ Undar – onda.

¹²⁶ Pusto brodovje – silno brodovlje.

¹²⁷ Kurijozitet – znatiželjnost.

¹²⁸ Ćapat batudu – dobiti opomenu od nekoga.

došli na Fužu odakle će početi ragata. Ragataši su na iglama, počeli su niki i bit nervozni, sušu jin se već justa¹²⁹, tresu noge. Sve će jin to proć kad počne ragata. Huka, vika, klopotaanje motorih, brodske širene, sviranje mužike i glas špikerice, sve se to izmišalo i stvorilo u jedan brunbul¹³⁰ kakega ne panti Luka. Iza ragate na rivi je produjeno narodno veselje. Bilo je foklora, pisme, smiha. Točilo se vino na kantulu a bilo je i piva i sokovah. Frigale su se gere, pekle sardele. Bilo je i slanih sardelah, pršuratah, hrstulah. Peka se je kozlič i teletina i ti van je brunbul dura do ujutro. Virujin da se puno luškega svita spomin je luške ragate, koju tuka i daje njegovat! Neka, i do lita!¹³¹

Na blagdan sv. Josipa, zaštitnika župe i mjesta, župnik susjednoga Blata i obje bratovštine (sv. Vincence i Svih svetih) počasni su gosti velolučke župe i sudjeluju u crkvenim svečanostima. Blatska župa uzvratila bi na blagdan sv. Vincence, zaštitnice Blata. U nekim mjestima prestalo je paljenje krjesova, ali osobe imenom Ivan pripravljaaju slavlje i gozbu.

Sv. Ivan osobito se slavio u Gornjem Selu na Šolti. Spremalo se bolje jelo, vino i prošek, očekivali su se gosti iz drugih sela. U popodnevnim satima domaćini i gosti, osobito mladež, izlaze na određena okupljališta u selu na druženje i zabavu.¹³²

Na Krstiteljev rođendan (24. lipnja) održavali su se u mnogim gradovima Europe veliki godišnji sajmovi, npr. u Wrocławu su se do 1945. održavala *Ivanova slavlja*. Diljem Europe i u naše vrijeme održavaju se veliki godišnji sajmovi (Gorys 2003: 182).

8. IVANJSKE PJESME I MOLITVE

Dok su neke ivanjske pjesme sačuvale mitske motive, dotle je sljedeća u cijelosti kristijanizirana. Narodni je pjevač antitezom te višestrukim deminutivima spjevao ritmičnu lirsku vjersku pjesmu:

*Poletio 'tić pautić.*¹³³

Nije to 'tić pautić,

¹²⁹ Sušu jin se justa – usta su ima suha, žedni su.

¹³⁰ Brunbul – zbrka, veselje, metež.

¹³¹ Viktorija Žuvela zapisala je u Veloj Luci na Korčuli 2011. godine. Kazao joj je mještanim Ivo Cetinić. (Značenje nepoznatih riječi također je navedeno prema zapisu Viktorije Žuvela, nav. dj.)

¹³² Vidi Dragić 2007: 384.

¹³³ Pautić – paunčić.

nego anđeo grličić.¹³⁴
Pod krilom mu krunica,
u krunici Djevica,
koja Boga rodila
i svetoga Ivana.
Krsti, Ivane, i mene,
ja vjerujem u tebe,
u sve crkve zemaljske
i anđele nebeske.¹³⁵

Inačica navedene pjesme poznata je i u drugim krajevima, primjerice u Ružićima kod Drniša¹³⁶ i u jajačkome kraju u Bosni.

Paun (pautić) u kršćanstvu simbolizira besmrtnost jer, po pučkome vjerovanju, paunovo meso ne trune. Paun se pojavljuje u prizorima rođenja Kristova. “Stotinu očiju” na paunovu repu simbolizira Crkvu “svevidjelicu” (Badurina 1990: 453). ‘*Tić*’ je umanjenica imenice *ptica*. Na početku kršćanstva ptice su simbolizirale “krilata bića” duše i označavale su duhovni svijet, za razliku od materijalnoga svijeta. Podrijetlo te simbolike nalazi se u drevnome Egiptu. U ikonografiji često se slika dijete Isus kako drži pticu u ruci ili privezanu na konopcu (Badurina 1990: 495). U hrvatskoj kulturnoj baštini ptice simboliziraju vjesnike rođenja Isusa Krista.

Neke *ivanjske pjesme* pjevaju o vrijednim domaćinima i njihovoj vrijednoj djeci. Takva je i pjesma iz karlovačke okolice:

Lipi Ive kris nalaže,
kris nalaže, venac plete.
Stare majke bud'te kćerke,
da se kćerke zorom staju,
da počesu plave kose
i umiju belo lice
i pometu bele dvore,
bele dvore i komore
i oriblju žute stole,

¹³⁴ Grličić – anđeo koji grli.

¹³⁵ Jeleni Zujčić u svibnju 2007. godine kazala je Veronika Jurković, djev. Kujundžić, rođ. 1952. godine u Ivanbegovini. Jelena Zujčić. *Etno-filološka tradicijska kultura u imotskim Poljicima*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 15. srpnja 2011.: 99.

¹³⁶ Vidi Dragić 2007: 384.

*žute stole javorove,
 i donesu bistre vode
 i naliju čiste lonce.
 Stari ćačke bud'te sinke,
 da se sinki zorom staju,
 da izrenu riđe vole,
 riđe vole u lugove,
 i napasu riđe vole
 i posiju belo žito.
 Dajte, dajte, stare majke,
 ako li nam niš ne date,
 vi nam dajte lipog Ivu,
 izpeljajte pod jabuku,
 pod jabuku crljeniku,
 da mi s njim se poigramo,
 poigramo, potancamo,
 i lipo ga nakitimo
 z rožicama ivanjskimi
 i k sebi ga odpeljamo.
 Mi ćemo ga dobro ranit
 suvim sirom i pogačom,
 belim mlikom i šećerom.
 Ajdmo sada, lipi Ivo,
 ajdmo sada pjevajući:
 Daj nam, Bože, dobro leto,
 dobro leto i proliće
 o Ivanju i Štefanju.¹³⁷*

Među ivanjskim pjesmama na Visu pjevala se pjesma koja ima mitske i ljubavne elemente:

*Ivana mojka budila,
 na žežin sveteg Ivana:
 "Ustani, Ive, sinko moj,
 projde ti juba mimo dvor,*

¹³⁷ Vidi Botica 1995: 41.

*srebrnim sarpon u ruci
 a zlatnin sićem na glovi.
 Pojdi je, sinko, gledati,
 kako će konja pojiti,
 kako će žetvu žanjati,
 kako će Boga moliti.”
 Kal Ive mojku sacuo,
 on ide Maru gledati.
 Sideć je Boga molila,
 sideć je žetvu žanjela,
 sideć je konja pojila.
 Tad Ive mojci govori,
 šta vidi je o Mari:
 “Sideć je konja pojila,
 sideć je žetvu žanjola,
 sideć je Boga molila.”
 Tad mojka Ivi govori:
 “Foli je, sinko, svakome,
 ma mi je u dvor ne vodi!”¹³⁸*

Motiv Isusova krštenja čest je u usmenim vjerskim lirskim pjesmama. U tim je pjesmama mala crkva nasred polja, a na njoj su troja vrata. Jedna su vrata od sunca, druga su vrata od mjeseca, a treća su vrata od zlata. U toj crkvi Gospa je Sina rodila, a njoj su doletjela dva anđela. Gospa ih je poslala u daleku Indiju¹³⁹ da potraže svetoga Ivana, da dođe i krsti Isukrsta Gospodina:

*Nasred polja crkva mala,
 na toj crkvi troja vrata,
 jedna vrata su od sunca
 druga vrata od mjeseca,
 treća vrata sva od zlata.
 Ondje Gospa rodi sina,
 Isukrsta Gospodina.*

¹³⁸ Ida Pavlovska zapisala je 2008. godine na Visu. Kazala joj je Mare Pečarević, rođena Rabanašić. Ida Pavlovska. *Etnološko-filološke značajke Visa u sinkronijskim zapisima*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 30. rujna 2008.: 51.

¹³⁹ Indija – zemlja neznana, čest je motiv u hrvatskim molitvama za vrijeme olujnoga nevremena.

*Kad je Gospa porodila,
dva anđela doletila.
“O, anđeli, odletite,
do Indije donje zemlje,
do Ivana Krstitelja,
da mi dođe krstit Sina,
Isukrsta Gospodina!”
Kad anđeli razumjeli,
otolen su poletjeli,
do Ivana doletjeli.
Kada Ivan ugledao,
on preda nj izlazio,
anđele je upitao:
“Kud idete, dva anđela,
dva anđela arkandela?”
Anđeli mu odgovore
da mu pozdrav oni nose,
od Blažene Djeve Gospe,
da joj dođe krstit Sina,
Isukrsta Gospodina.
Kad je Ivan razumio,
na put odmah polazio.
Kad je Gospi dolazio,
on je Gospu pozdravio:
“Hvaljen Isus, Gospe mila,
rodila si, kažu, Sina?
Kako će mu ime biti,
ko li će ga prekrstiti!”
“Isus će mu ime biti,
Ivan će ga prekrstiti!”
Kad je Ivan to razumio,
u naručje ga jamio
pa ga nosi kroz goricu,
kroz goricu i travicu.
Sve se gore veseljaše
do tri gore ne htjedoše:
brštan gora, kupin gora*

*i još gora trepetljika.
 Kleče Gospa gore kleti:
 "Oj, ti goro, brštan goro,
 ti ne mogla za se rasti,
 crno sjeme donosila,
 hvatala se i kamena,
 i kamena i drveta.
 Oj, ti goro, kupin goro,
 ti ne mogla uzgor rasti,
 vrhove ti savijala
 i do žila dodirala,
 crno sjeme izbacala.
 Oj, ti goro trepetljiko,
 treperila usred ljeta
 kada nema ćuška vjetra,
 crno sjeme izbacala
 i prokleta vazda bila."¹⁴⁰*

Književnost uvijek na neki način govori o zbilji. Stihovi pjesme koja slijedi u suglasju su s evanđeljima. Stihovi kazuju da je sv. Ivo posvećen bio u *trbuhu* majke svoje koja ga je rodila u starosti. Nadalje su stihovi o kralju Irudu (Herodu) koji je bratu ženu oteo:

*Nebesa se otvoriše,
 anđeli se ukazaše.
 Bog ih posla po pisara,
 po Vičnjega svog ozgara,
 kome Ivan ime biše,
 Krstitelj se zovijaše.
 On navisti svemu puku
 i pokaza ovu nauku
 i on pravi svidok biše,
 svi koliki to rekoše.
 Bog mu dade sve milosti,
 za nebeske sve kriposti.
 Kud posvećen, sveti Ivo*

¹⁴⁰ Vidi Puljić 1994: 483.

još u trbu majke svoje,
 prija nek se na svit rodi.
 U njeg stara majka bila,
 koja Ivu porodila.
 Ne rodi ga u mladosti,
 rodila ga u starosti.
 S njime otac tij bijaše,
 Bogu falu zdavaše.
 Posla čuda nadnaravna,
 tvoja milost vele može,
 i pomaže u nevolji.
 U gradu je kralj Irud bio
 i nepravdu činjaše,
 bratu ženu otimaše.
 Oj, velika ti nepravda
 osobita i prokleta,
 di se proli krvca sveta,
 krvca sveta svetog Ive.
 To začuše učenici,
 svetog Ive nasljednici,
 sveto tilo, sve uzeše,
 pa ga lipo ukopaše,
 jer ga meštra izgubiše.
 Sveti Ivo Krstitelju,
 Božji dragi prijatelju,
 molim tebi, molim za nas,
 na času smrti, pomози nas.
 Sađi na čas smrti naše,
 sporad ove gorke čaše.
 Pod pokorom da umremo,
 da se s tobom svi vidimo
 i vazda se veselimo.
 Bog po sve vike vikova. Amen.¹⁴¹

¹⁴¹ Ivana Stanić zapisala je u Letki u rujnu 2009. godine. Kazala joj je Anđa Kovčo, djev. Radoš, rođena 1928. u Letki. Ivana Stanić, nav. dj.

I u sljedećoj pjesmi provodni je motiv krštenje u rijeci *Privišnjega Božjeg Sina*. U mnogim hrvatskim usmenim ivanjskim pjesmama spominje se Irud koji je bratu ženu oteo:

*Iđe rika pa se grana,
takva rika odabrana.
U njoj Ivo krsti Gospodina,
Privišnjega Božjeg Sina
i u gradu Irud staše
i nepravedno dilovaše.
Bratu ženu otimaše
pa je sebi uzimaše,
i zato ga Ivo ne tijaše.
Od njega ne mogaše čuti dobra,
uze ženu od svog roda,
ona njega nagovara
pa on Ivu zatvara.
Sveti Ivane Krstitelju, Božji pretelju¹⁴²,
moli za nas, na čas smrti pomози nas,
u pokoju da umremo,
Bogu dušu da dadnemo.¹⁴³*

Prije deset godina (2009.) zapisana je pjesma koja obuhvaća 88 stihova komponiranih osmercima koji se rimuju. U toj pjesmi govori se o ispunjenju proročanstava o Isusovu dolasku na ovaj svijet. Ivan Krstitelj u pjesmi je Isusov poklisar koji je svemu puku navijestio Isusov dolazak. U pjesmi se govori o Ivanu Krstitelju koji je na rijeci Jordanu krstio Isusa Krista. Tada su se nebesa otvorila i začuo se glas: *To je Sin moj ljubljani, / i meni je priugodni. / Slušajte ga u nauku, / uteć ćete vičnu muku*. Narodni pjesnik govori i o Irudu koji je bratu ženu oteo, a sveti Ivan Krstitelj zbog toga ga je ukorio. Irud je Ivana Krstitelja utamničio i na nagovor Irudice¹⁴⁴ u tamnici ga *zaklao*:

¹⁴² Često se u Hrvata imenica *prijatelj* izgovara kao *pretelj*.

¹⁴³ Molitva zapisana 1998. godine prema kazivanju Anice Meštrović, djev. Kelava, rođene 1919. u Vojkovićima. Vl. rkp. zb.

¹⁴⁴ Prema narodnome vjerovanju Irudica predvodi olujno nevrijeme praćeno jakom grmljavinom. Sv. Ilija progoni ju i bije munjama od kojih je sva isprobijana, a njezina majka, Poganica, krije ju sakrivena u oblaku. Nekoć su Hrvati bajali protiv Irudice. Nekadašnje basme kristijanizirane su te se i u naše vrijeme izgovaraju kad grmi i sijeva kako bi se ljudi i njihovo imanje zaštitili od Irudice. O tome više Dragić 2017: 135–155; usp. Alaupović-Gjeldum 2003: 110–111.

*Kad se pisma ispuniše,
 što proroci govoraše,
 otkad 'oti Isus sveti,
 na svit ovi doći,
 izličit' nas od nemoći,
 prije posla poklisara,
 svemoguća svoga stvora,
 kome ime Ivan biše,
 Krstitelj se zovijaše,
 da navisti svemu puku,
 pripravivši svoju muku.
 Svidok Ivan biše,
 kako sveto pismo piše.
 Otkupljenje zar je došlo,
 a sužanjstvo jur je prošlo?
 Bog mu dade te milosti,
 u utrobi bi posvećen
 i od blažene Divice porođen.
 Kad se Ivan na svit rodi,
 čudiše se svi narodi,
 jer mu mati stara biše
 i neplodna u mladosti,
 već porodi u starosti.
 Otac njegov nim bijaše,
 pa on tada besidiše.
 On proslavi Oca Boga,
 rad' velikog čuda toga:
 "Blagoslovljen budi, Bože,
 Tvoja oblast svašta može.
 Ti kraljuješ nad nebesim,
 Svemogući znam da jesi.
 'Valte'¹⁴⁵ Boga, svi narodi,
 jer se velik prorok rodi!"
 Od kada je svit počeo,
 još se nije 'vaki rodio*

¹⁴⁵ 'valte – hvalite.

*nad Ivana Krstitelja,
to su riči Spasitelja.
Ode Ivan do Jordana,
rika voda tako zvana.
U njoj krsti Gospodina,
Previšnjega Boga sina.
Sva se čuda dogodiše
i nebesa se otvoriše.
Kad se nebo to otvori,
glas iz neba progovori:
"To je Sin moj ljubljeni
i meni je priugodni.
Slušajte ga u nauku,
uteć ćete vičnu muku."
I Duv Sveti s neba siđe,
na Isusa doli priđe
u prilici golubice,
ter mu osinu sveto lice.
Kralj on Irud tute staše,
on pravde ne dilovaše,
bratu ženu otimaše.
Zato njega Ivan kara
i s njim se prigovara.
Da to dilo dobro nije
i te stvari ne pristojе.
To kraljica ne slušaše,
pravde čuti ne tijaše,
već Iruda nagovori
da Ivana on zatvori.
U tamnicu njega stavi,
kako sveti Marko pravi,
pa ga zakla u tamnici,
za ugodit Irudici,
kano janje malo.
O prokleta ti nepravdo,
zašto krivo govoraše,
zato sveti umiraše.*

*O ti ljudi zli prokleti,
'di pogibe prorok sveti!
Kad mu čuše učenici,
Ivanovi nasljednici,
mnogi k njemu otiđoše,
sveto tilo uresiše
i mirisom pomazaše,
jer običaj taki bi'še.
Svet' Ivane Krstitelju,
dragi Božji prijatelju,
u pokori da umremo,
na nebesa da dođemo
da te onde svi vidimo
i s tobom se veselimo.
Sine Božji, budi 'valjen
po sve vike vikom.
Amen!¹⁴⁶*

U Kaštel Lukšiću osobito se slavi sv. Ivan Krstitelj kojemu je u čast na brdu Kozjaku sagrađena kapelica¹⁴⁷ kojoj se tradicionalno hodočasti. Mjesni glavari tradicionalno sve pripreve noć uoči blagdana i prespavaju na Kozjaku. Na blagdan je misa u 9 sati, a prije mise je procesija. Svake godine, a i u naše vrijeme, pjeva se stara pjesma:

*Krstitej je govoriija,
otija reć, mora izreć,
jerbo bi puka.
Zapalo ga je to glave,*

¹⁴⁶ Martina Vlašić zapisala je u Posušju 2009. godine. Kazao joj je Mate Bago, 1943. god. Martina Vlašić. *Duhovna baština Hrvata u Bekijskoj i Cetinskoj krajini*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 23. rujna 2009.: 75.

¹⁴⁷ O gradnji te kapelice postoji legenda: *Lušićani su prvo tili zgradit crkvu sveton Ivanu di je danas crkva sv. Lovre. To je malo ispod samog vrha, onde u Ostrogu. I lipo su tu donili sav potriban materijal. Šta god bi oni donili, to bi priko noći nestalo. Prvo šta su pomislili da in je neko ukrea to sve, ali kad su išli tražit, našli su to na vrhu. Onda su to vratili doli di su tili izgradit crkvu i opet sljedeće jutro toga nije bilo. I tako par dana. Tad su svatili da in to Bog daje znak i da anđeli to svaku večer prinesu gori na vrh brda jer tu triba bit kapelica. Ta kapela nije odmaknuta od ruba Kozjaka niti metar jer tako sv. Ivan Krstitelj može pazit na puk svoj lušički*. Matea Carev zapisala je 2017. godine u Kaštel Gomilici. Kazala joj je Stanislava Carev, rođ. 1935. godine. Matea Carev. *Hrvatska usmena književnost*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 2017: 16.

glave svete, prisvete,
 na pladnju donesene,
 zaraj Irudice proklete.
 Deštrigala¹⁴⁸ ga je,
 njegova besida,
 iz njegove prisvete glave,
 rečena – izrečena.
 Moga je, ma ni muča,
 vengo je vika, ka lav rika!
 Njemu pute priprava,
 jude popravja, krstija.
 Koštalo ga je, ma smo mu digli,
 zgradili, meknili svrj vrja brda,
 brda Kozjaka nad našin mistin,
 na Krunu našu kamenu zlatnu,
 malešnu crikvu nek čuva misto, viru,
 čast i poštenje, slobodu duva
 uma i riči, lipotu pogleda.
 Ivane Krstiteju, čuvaj i kripi
 svakega onega koji ti je doša,
 tilon i dušon doša, pa jopet doša,
 muško, žensko, zdravo, bolesno,
 mlado i staro i one u selin,
 ča ne moredu ti sami doć,
 vengo će ti doć,
 kad dojde njihov vrime
 i one ča ne moredu višje ti doć,
 one ča in je pasalo vrime,
 one ča su na tvoje
 ti dane u mislin uza te,
 ovde na brdu, a tilo jin doli
 staro, slabo, umorno,
 bolesno, betežno.
 Ivane, pomози
 i svakega onega po bilome svitu

¹⁴⁸ Deštrigati – ‘stajati glave’, ali se nekad koristi i u značenju ‘završiti posao do kraja’.

ča ne more ti doć, a ufa se u te!

Poslije mise narod ostaje na Kozjaku zabavljajući se i plešući do večeri. Zvona se iznesu van na velike grede i svatko može slaviti koliko hoće.¹⁴⁹

Vjernici se preporučuju svetom Ivanu da se moli za njih, da u ljubavi žive i bez grijeha umru:

*O Ivane Krstitelju,
Božji dragi prijatelju.
Molim ti se mol se za nas,
u potrebi pomози nas
i na čas smrti naše.
O Ivane gorke čaše,
u ljubavi da živimo,
bez grijeha da umremo.
U nebesa da dođemo
da se s tobom veselimo
s majkom Gospom uživamo!¹⁵⁰*

Vjernici u molitvama sv. Ivana Krstitelja nazivaju Božjim dragim prijateljem te mu se preporučuju sada i uvijek, i na času smrti:

*Sveti Ivo Krstitelju,
dragi Božji prijatelju.
Tebe molim, moli za nas,
u potrebi pomози nas:
sada, uvik, na kraj smrti naše,
pored ove gorke čaše.
U ljubavi da živimo,
u pokori da umremo.
Sina Božjeg da vidimo,*

¹⁴⁹ Matea Carev zapisala je 2017. godine u Kaštel Gomilici. Kazala joj je Stanislava Carev. Matea Carev, nav. dj.

¹⁵⁰ Mariji Raguž kazivali su: Vida Marić (rođ. 1932., nije se udavala), Janja Raguž (djev. Marčinko, rođ. 1930.), pok. Ana Vujnović (1910. – 2005.), pok. Mara Pažin (1914. – 2003.). Marija Raguž. *Neofolkloristika u stolačkom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 11. srpnja 2008.: 52.

*da se njime veselimo
po sve vike vikova.
Amen.*¹⁵¹

Vjernici se mole sv. Ivanu Krstitelju da ih u kraljevstvu nebeskom sa svetim sastavi:

*Sveti Ivane Krstitelju,
Božji dragi prijatelju,
prikrsti me s krstom,
sa svetim me sastavi,
sa Isusom u slavu vičnju,
Kraljevstvo nebesko. Amen.*¹⁵²

U hrvatskoj kulturnoj baštini sv. Ivan Krstitelj zaštitnik je od mora i vještica. Na području Bukovice moli se sv. Ivanu:

*Vještica mora, lezi doma!
Bog te kleo, sveti Ivo speo!
Ne mogla mi ništa učiniti,
Dok ne prebrojiš po polju travke,
Po gori vršje, po vršju lišće
Po pasu runu i po magarcu strunu. (Ardalić 1917: 311)*

Sv. Ivi vjernici su prije spavanja upućivali molitvu da ih zaštiti od mora i vještica:

*Vještica, mora legla doma,
Od Boga prokleta, svetim Ivom sapeta,
Kad poletila, da Bog da se razletila!
Bog joj ozgo draču, a ozdo ploču;
Pa poletila, nagrdila se,
Kad pala, ubila se! (Ardalić 1917: 311)*

¹⁵¹ Vidi Dragić 1997.

¹⁵² Molitvu je Katarini Tomas 2007. godine u Alagovcu kazala Dragica Šimić (djev. Primorac), rod. 1930. godine. Katarina Tomas, nav. dj.

9. ZAKLJUČAK

Sv. Ivan Krstitelj (En Kerem kod Jeruzalema, 24. lipnja 1. god. – Makeront, mjesto na istočnoj strani Mrtvoga mora, 29. kolovoza 29. godine) jedan je od najštovanijih svetaca u istočnoj i zapadnoj Crkvi. Uz Bogorodicu, jedini je svetac kojemu vjernici slave rođendan i kraj ovozemaljskoga života. Posljednji je prorok. Najavio je dolazak Isusa Krista kojega je krstio u rijeci Jordanu 29. godine. Te godine kralj Herod Antipa utamničio je Ivana Krstitelja jer ga je prekorio što je uzeo Herodijadu, ženu svoga brata Filipa. Za vrijeme rođendana Heroda Antipe Herodijadina kći Saloma toliko je zanosno plesala da joj je kralj obećao ispuniti što god poželi, pa bilo to i pola kraljevstva. Saloma nije znala što bi poželjela pa je pitala majku koja joj je rekla da na pladnju traži glavu Ivana Krstitelja. Kralj joj je ispunio želju. Katolička Crkva taj blagdan naziva Glavosijek sv. Ivana Krstitelja.

U hrvatskoj tradicijskoj baštini, kao i u tradicijskoj baštini drugih naroda u Europi i svijetu, uz blagdan sv. Ivana Krstitelja vezuju se razni običaji, ophodi, divinacije, vjerovanja, hodočašća, procesije, svete mise, pučka veselja, sajmovi, ivanjske pjesme, molitve. U Hrvata i uopće u Europi običaj je paljenja ivanjskih vatri u sumrak uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja. Stari je običaj da se mladić i djevojka uzmu za ruke i preskaču vatru ivanjskoga krijesa. Taj običaj ima lustrativnu i apotropejsku funkciju. Vatru mladež preskače i pojedinačno. U hrvatskoj tradicijskoj baštini pored krjesova u ivanjske vatre spadaju i bakljari, mašalanje, lilanje. Prastaro je vjerovanje da vještice, vješci i druga demonska bića neće moći djelovati dokle god se vidi plamen ivanjskih vatra i dokle god se dim proširi. U nekim mjestima običaj paljenja krjesova bio je iščeznuo, a u novije se vrijeme revitalizirao.

U zoru prije sunca, moleći Vjerovanje, u obliku kazaljke na satu ili ponegdje u obliku križa tri puta se obiđe po pepelu od krijesa. Drevnoga je postanja vjerovanje da one koji to urade neće noge boljeti do sljedećega Ivanja. Pri preskakanju vatre izgovaraju se stihovi koji su formom basme, ali ih je narod kristijanizirao. Ostacima drveta od krijesa narod pripisuje apotropejsku moć te ih stavlja u vrtove, njive, vinograde, vjerujući da će tako biti zaštićeni usjevi, voće i povrće od nevremena i insekata.

Prastaro je hrvatsko vjerovanje da *ladarice* hodaju svijetom od Jurjeva do Ivanja. Na blagdan sv. Ivana, krijesovalje (krisnice, ladarice, ivančice) bile su djevojčice koje su u skupinama od četiri, a negdje od osam, ovjenčane vijencima od cvijeća prije izlaska sunca išle po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu, a zauzvrat bi dobivale darove.

Arhetipskoga je postanja i umivanje i kupanje na vrelima, rijekama, moru. Vjerovalo se da to donosi ljepotu licu i zdravlje tijelu. Tradicionalno se smatra da se od Ivan-

dana može kupati u rijekama, jezerima i moru. Mnoga su kulturna vrela kojima narod pripisuje čudotvornu moć ako se umije, okupa ili napije vode s tih vrela na blagdan sv. Ivana Krstitelja.

Nekoć su se kuće, dvorišta, kapije kitili za blagdan sv. Ivana Krstitelja, a žene i djevojke u zoru su iznosile odjeću i tkanine kako bi ih ivanjske zrake obasjale. Vjerovalo se da će tako odjeća i tkanine biti zaštićene od moljaca.

Uz blagdan sv. Ivana Krstitelja vezuju se ljubavne divinacije kao i divinacije tko će od ukućana prvi umrijeti. Također se vezuju i neka vjerovanja i praznovjerja.

U čast sv. Ivanu vjernici poste, zavjetuju se i na blagdan mnogi bosi hodočaste svetištima sv. Ivana te na koljenima obilaze oko svetišta ili oko kipa sv. Ivana Krstitelja. Mnogi vjernici svjedoče kako su čudesno izliječeni u svetištima sv. Ivana Krstitelja. Nadaleko je čuveno svetište sv. Ive u Podmilačju kod Jajca. Vjernici koji su tomu svetištu hodočastili svjedoče kako su neki duševni bolesnici čudesno ozdravili za vrijeme svete mise. Nakon svete mise tradicionalno se organiziraju pučka veselja.

Neke ivanjske pjesme sačuvale su mitske elemente, u nekim pjesmama prepleću se elementi svjetovnih usmenih lirskih ljubavnih pjesama s vjerskim usmenim lirskim pjesmama. Motiv Isusova krštenja čest je u usmenim vjerskim lirskim pjesmama. Mnoge su vjerske usmene pjesme u suglasju s evanđeljima. Vjernici u molitvama sv. Ivana Krstitelja nazivaju Božjim dragim prijateljem te mu se preporučuju sada i uvijek, i na času smrti. U hrvatskoj kulturnoj baštini sv. Ivan Krstitelj zaštitnik je od mora i vještica te mu vjernici prije spavanja upućuju molitve da ih zaštiti.

LITERATURA

- ALAUpOVIĆ-GJELDUM, Dinka. 2017. "Pučka vjerovanja između Svilaje i Moseća". *Ethnologica Dalmatica* 24, 1: 23–42.
- ALAUpOVIĆ-GJELDUM, Dinka. 2007. "Običaji i vjerovanja". *Dalmatinska zagora, nepoznata zemlja*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH.
- ALAUpOVIĆ-GJELDUM, Dinka. 2003. "Etnološke zabilješke s otoka Visa". *Ethnologica Dalmatica* 12, 1: 97–132.
- ARDALIĆ, Vladimir. 1917. "Vladimir Ardalić, Vile i vještice (Bukovica u Dalmaciji)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 22: 306–316.
- BADURINA, Anđelko. (ur.) 1990. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- BELAJ, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu*. Zagreb: Golden marketing.
- Biblija, Stari i Novi zavjet*. 1980. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- BOTICA, Ivan. 2005. "Brnaški narodni običaji za vrijeme svetkovina iz usta Anđe Ivković". *Brnaška strana*, god. 1. br. 1, Brnaze. 20.
- BOTICA, Stipe. 1995. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 1997. *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Zagreb: Golden marketing.
- DRAGIĆ, Helena. 2017. "Jezične karakteristike Povelje Kulina bana". *Suvremena pitanja: časopis za prosvjetu i kulturu* 23: 146–156.
- DRAGIĆ, Marko. 2017. "Irudica u hrvatskome folkloru". *Croatica et Slavica Iadertina* 13, 1: 135–155.
- DRAGIĆ, Marko. 2014. "Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka". *Ethnologica Dalmatica* 21, 1: 103–123.
- DRAGIĆ, Marko. 2012. "Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu". *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 5: 43–62.
- DRAGIĆ, Marko; Sunara, Nikola. 2012. "Suvremeni zapisi tradicijske baštine u Ceri". *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 5: 155–174.
- DRAGIĆ, Marko. 2007. "Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi". *Croatica et Slavica Iadertina* 3: 369–390.
- DRAGIĆ, Marko. 1997. *Duša tilu besidila. (Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine)*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure.
- ĐAKOVIĆ, Branko. 2005. "Vatre ivanjske". *Studia ethnologica Croatica* 17: 51–72.
- ERNEČIĆ, Dražen (ur.). 2006. *Podravski zbornik*, 32. Koprivnica: Muzej grada Kopriv-

- nice.
- FRANKOVIĆ, Đuro. 2011. "Lada – Lepi Ivo – Ivanjdan s posebnim osvrtom na popijevke i običaje Podravske Hrvata u Mađarskoj". *Podravina* 10, 19: 119–142.
- GOETZ, M. *Noc Kupaly a Noc Świętojańska to nie to samo*. <http://www.obliczakultury.pl/publicystyka/obyczaje-swiata/2441-noc-kupaly-noc-swietojanska>.
- GLUHAK, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- GORYS, Erhard. 2003. *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko: Naklada slap.
- GRGEC, Petar. 1943. *Hrvatske narodne pjesme*. Zagreb: Hrvatska državna tiskara.
- HEFFLER, Ferdo. 1931. "Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolici u XIX stoljeću". *Narodna starina*, 26. X. knjiga, 2. broj: 278–280.
- ILIĆ ORIOVČANIN, Luka. 1846. *Narodni slavonski običaji*. Zagreb.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. 1987. *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa. Split: Književni krug Split.
- KEMPIŃSKI, Andrzej M. 2001. *Encyklopedia mitologii ludów indoeuropejskich*. Warszawa: Iskry.
- LOVRENČEVIĆ, Zvonimir. 1979. "Ladarice". *Narodna umjetnost* 16, 1: 137–158.
- LUCIĆ, Ljubo. 1993. "Podmilačje / Jajce župa cijele Bosne". *Kalendar sv. Ante*. Livno: Svjetlo riječi.
- MACAN, M. Tomislav. 1932. "Čaranje i gatanje". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga XXIX, sv. 1: 224–234.
- MARTIĆ, Zvonko. 2013. "Sveti Jure i sveti Ilija u pučkoj pobožnosti u BiH". *Kalendar svetog Ante 2014*. Sarajevo: Svjetlo riječi.
- MIKAC, Jakov. 1933. "Godišnji običaji (Brest u Istri)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga XXIX, sv. 1: 215–223.
- MIČIJEVIĆ, Senad. 2009. *Bosanski etnološki rječnik*. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke.
- MIČEVIĆ, Ljubo. 1952. "Život i običaji Popovaca". Beograd: Knjiga LXV Srpskog etnografskog zbornika.
- MILIČEVIĆ, Josip. "Folklor Sinjske krajine zapisi iz 1957., 1965. i 1966. godine". Institut za etnologiju i folkloristiku, rkp. 758/1966.
- MILIČEVIĆ, Josip. 1975. "Narodni život i običaji na otoku Braču". *Narodna umjetnost* 11/12, 1: 399–460.
- MILIČEVIĆ, Josip. 1966. "Običaji i vjerovanja uz gospodarske radove u srednjoj Istri". *Narodna umjetnost* 4, 1: 191–207.
- MLAČ, Krešimir. (sastavio) 1972. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*. Zagreb: MH.
- OGRODOWSKA, Barbara. 2001. *Zwyczaj, obrzędy i tradycje w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbitusów.

- PULJIĆ, don Ivica. 1994. *Izbor iz religioznog stvaralaštva, Hutovo*. Mostar: Biskupski ordinarijat.
- SUTON, Jerko. 1968. *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici Mostar, inv. br. 3912, sign. 39.)
- ŠIMUNDIĆ, Mate. 2006. *Rječnik osobnih imena* (drugo izdanje). Zagreb: Matica hrvatska.
- ŠKROBONJA, Ante. 2004. *Sveti od zdravlja. (Ilustrirani leksikon svetaca zaštitnika)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

SAINT JOHN THE BAPTIST IN CROATIAN TRADITIONAL HERITAGE

MARKO DRAGIĆ
HELENA DRAGIĆ

SUMMARY

St John the Baptist was Jesus's predecessor and Baptist, and he is exceptionally revered in Christianity. John the Baptist was born half a year before Jesus. The Christmas Eve, St George (April 23rd) and St John the Baptist (June 24th) feast days are the richest days in a folklore sense in Croatian people. In the traditional Croatian heritage, as well as in the traditional culture of other nations in Europe and other parts of the world, various customs, processions, divinations, beliefs, pilgrimages, corteges, holy masses, folk celebrations, fairs, songs and prayers are related to the Feast of St John the Baptist. In Croats and Europe in general, it is customary to make bonfires in the dusk of the eve of St. John the Baptist feast day. As part of an ancient custom, a boy and a girl jump over the flames of a bonfire while holding their hands, but young people also do it individually. That custom has a cleansing and an apotropaic function. Alongside bonfires, bakljars, mašalanje and lilanje are also part of St John fires (*ivanjske vatre*) in the traditional Croatian heritage. An ancient belief is that witches, succubi and other

KEYWORDS:

customs, processions, divinations, poems, prayers

demonic creatures are unable to act from as far as St John's fire can be seen and as far as its smoke spreads. Processions of *krijesovalje* (*krisnice, ladarice*), walking over the ashes of bonfires, washing and bathing in springs, rivers and sea all happen before sunrise in the morning of the Feast Day of St John the Baptist. Houses, yards, and gates were once decorated for St. John, the Baptist feast and women and girls, used to bring out their clothes and cloth so that the sunshine would shine over them and protect them from moths. Love divinations, as well as divinations about who among the household members was to die first, are related to the St John the Baptist feast day. In honour of St John, people fast, make vows and on the feast day many go barefoot on pilgrimages to shrines devoted to St John, circle the shrine or the statue of St John, the Baptist on their knees, praying for the cure for their physical and mental pains. Folk celebrations are traditionally organized after the procession and the holy mass. People sing oral lyrical poems and say prayers to St John the Baptist.

